

SPÖKSONATEN 1 STOCKHOLM KULTURMILJÖANALYS

2022-07-08 Granskningsversion

UPPDRAG

Uppdragsnamn:

324557 Spöksonaten, Kulturmiljöanalys

Titel på rapporten:

Kulturmiljöanalys, Spöksonaten 1, Stockholm

Version:

Granskningsversion

Datum:

2022-07-08

MEDVERKANDE

Beställare:

Heba Fastighets AB

Kontaktperson:

Fredrik Hagel

Uppdragsansvarig:

Martin Lagergren

Handläggare:

Emelie Thomasson
Erika Landén

ÖVRIGT

Rapport:

Rapporten läses vid utskrift i liggande A3.

Bilder och illustrationer är skapade av Tyréns AB om inget annat anges.

Tyréns Sverige AB

Tel: 010 452 20 00
www.tyrens.se

Säte Stockholm
Org.Nr: 556194-7986

Framsida: Fotografi Tyréns
Sida 4: Fotografi Tyréns

INNEHÅLL

INLEDNING.....	5
Bakgrund och syfte	5
Avgränsningar	5
Tidigare utredningar	5
Disposition	5
Metod	7
FÖRUTSÄTTNINGAR.....	8
Översiktsplan	8
Stockholms byggnadsordning	8
Stockholms Arkitekturpolicy	9
Plan- och bygglagen	10
HISTORIK.....	13
Hägersten - de många bostadsområdenas stadsdel	13
Landskapet	13
Fram till 1900	13
Bolaget som styrde utvecklingen.....	14
Kommunikationerna möjliggör utbyggnad	15
Skivhusområdet och Axelbergs centrum	19
1959 års plan för nybygget.....	19
Planer för Hägerstens gård.....	20
Kompletterande social service - Axelsbergs servicehus.....	24
Fortsatt utbyggnad - Bostadsenklaven Hägerstenshamnen	24
Förtätningar längs Hägerstenvägen	25
Nya förtätningar längs med Stjernströms väg och ny förskola	26
Skivhus - fascination och farhågor.....	28
Skivhusen i Hägersten.....	29
NULÄGE OCH KARAKTÄRSDRAG	33
Närområdet	33
Skivhusen i Hägersten.....	36
Gösta Ekmans väg/nybygget.....	38
Spöksonaten 1	40
KULTURVÄRDEN	43
FÖRUTSÄTTNINGAR FÖR FÖRÄNDRING.....	46
KÄLLFÖRTECKNING.....	48
Tryckt litteratur.....	48
Historiska kartor och bilder	48
Arkiv.....	48

XXXXXXX

INLEDNING

BAKGRUND OCH SYFTE

Ett detaljplanearbete har påbörjats för del av Hägersten 1:1 vid Spöksonaten 1 som avser pröva en förtätning på befintlig naturmark för att möjliggöra ny flerbostadshusbebyggelse omfattande ca 70 nya bostäder. Stadsbyggnadsnämnden gav 2021-05-26 stadsbyggnadskontoret i uppdrag att påbörja planarbetet.

Tyréns har på uppdrag av Heba Fastighets AB tagit fram en kultur- miljöanalys av området som utgör planområdet.

Planområdet är beläget i Hägersten i Stockholm och avgränsas av Gösta Ekmans väg i söder, intilliggande skivhus i kvarteret Advent i väste och ett större skogsparti i norr och öster. Spöksonaten 1 är bebyggd med ett flerbostadshus uppfört 1969 och ingår i en bebyggelsegrupp av skivhus uppförd mellan 1965-1973. I planområdet ingår även naturmark på fastigheten Hägersten 1:1 som ägs av Stockholm stad.

Den aktuella fastigheten Spöksonaten 1 är gulklassad av stadsmuseet, vilket innebär att den bedömts ha positiv betydelse för stadsbilden och/eller ha visst kulturhistoriskt värde.

VAD ÄR EN KULTURMILJÖANALYS?

Syftet med en kulturmiljöanalys är att fungera som underlag i planeringsprocesser och vid projektering. Kulturmiljön är en tillgång i planeringen som bidrar till en hållbar samhällsutveckling. Vi kan aktivt välja vilka mänskliga spår och avtryck som blir avläsbara i framtiden. Kunskap om samhällets utveckling och de historiska processerna är en förutsättning för att kunna avläsa varför landskapet ser ut som det gör idag. Bärande berättelser identifieras, liksom även de fysiskt avläsbara uttrycken som återspeglar dem. Genom att belysa vad som är kännetecknande för en miljö ges underlag för bedömning av områdets möjligheter och begränsningar för förändring. För att förstå hur dessa avspeglas i landskapet och är väsentliga för att avläsa och uppleva miljöns historia och utveckling lyfts de fram som värdebärande karaktärsdrag.

Värdebärande karaktärsdrag är de strukturer, funktioner, samband och egenskaper som starkt präglar och upprätthåller landskapets/platsens/bebyggelsemiljöns karaktär. Kulturmiljöanalysen skapar förutsättningar för att göra medvetna förändringar som tar avstamp i miljöns kulturmiljökvaliteter.

Syftet med en kulturmiljöanalys är också att skapa underlag för god miljöanpassning. Kulturmiljövärden ska tillvaratas, negativ påverkan ska minimeras och skador ska så långt som möjligt förebyggas. För att det ska kunna ske, behöver projektet underlag om vilka kultur- miljövärden som finns, hur dessa karaktäriserar området och hur områdets karaktär kan bibehållas eller stärkas.

En kulturmiljöanalys följs ofta av en konsekvensbeskrivning. Det är en utredning och analys av hur kulturvärdena påverkas och vilka konsekvenserna blir för området vid en föreslagen ändring av en byggnad eller ett område.

AVGRÄNSNINGAR

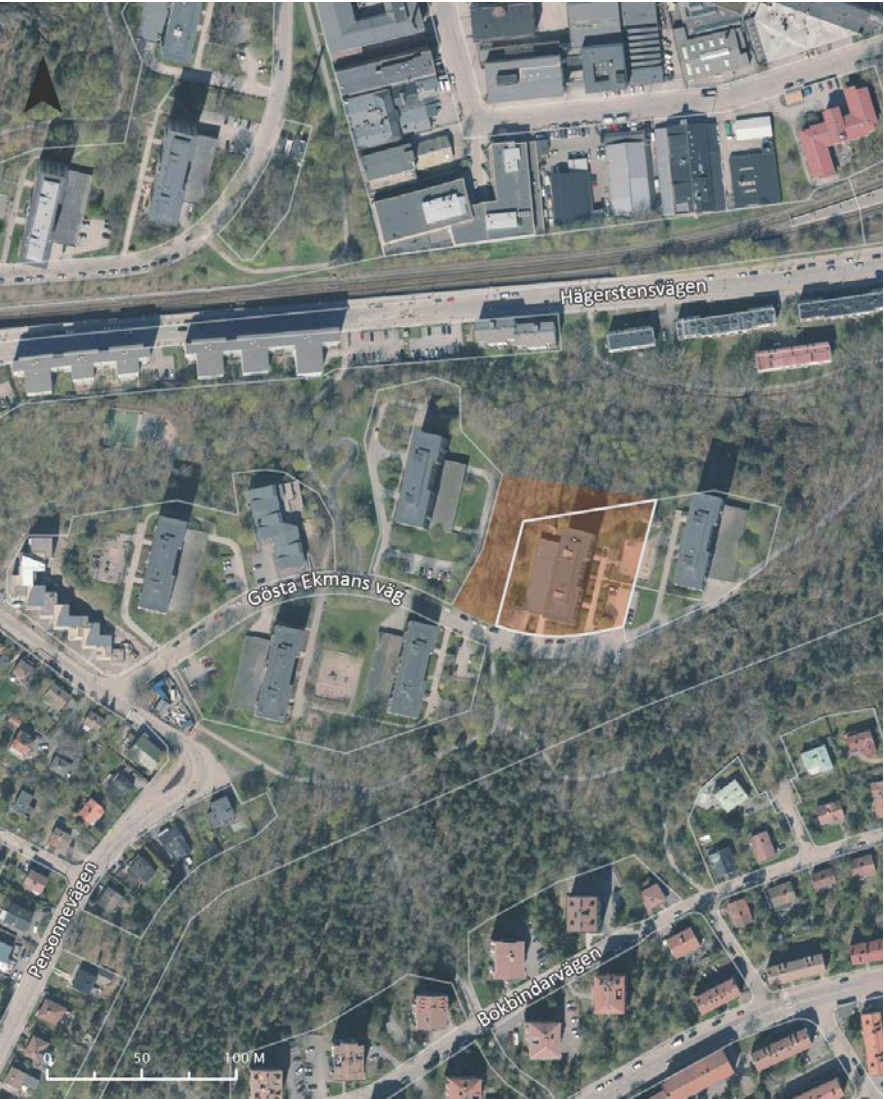
Utredningen är koncentrerad till aktuell fastighet samt del av Hägersten 1:1 som ingår i planområdet. Spöksonaten 1 kommer att användas som beskrivande namn för planområdet i utredningen. Analysen omfattar på ett mer övergripande även skivhusbebyggelsen längs Gösta Ekmans väg där relevant historik och nuläge beskrivs. Utblickar till andra närliggande miljöer som är av relevans för förståelse och sammanhang inbegrips också under tematiska texter.

TIDIGARE UTREDNINGAR

Några tidigare utförda kulturhistoriska utredningar avseende kvarterets fastigheter är inte kända.

DISPOSITION

Rapporten inleds med ett förutsättningskapitel. Därpå följer historik. I kapitlet Befintliga förhållanden beskrivs nuläget. Rapporten avslutas med en redogörelse för kulturvärden och värdebärande karaktärsdrag samt ett medskick inför fortsatt planering. I kulturmiljöanalysen växlar huvudtext och tematexter om särskilda företeelser.

Spöksonaten 1 markerad med vit linje och planområdet markerat med färgad yta. Naturmarken inom planområdet tillhör fastigheten Hägersten 1:1.

Spöksnaten 1 och det aktuella planområdet i stadsdelen Hagersten. Den röda linjen visar planområdets utbredning. Den grå streckade linjen söder om planområdet visar stadsdelsgräns mellan Hagersten och Hagerstensåsen, österut ligger stadsdelarna Midsommarkransen och Aspudden.

METOD

Föreliggande utredning har utförts av byggnadsantikvarisk kompetens. Den bygger på befintligt kunskaps- och planeringsunderlag, fältbesiktning, arkivmaterial samt studier av historiskt kartmaterial. Inledningsvis sammanställs förutsättningar såsom gällande planer, program och aktuell lagstiftning.

Utredningsområdets historik beskrivs och området sätts i ett kulturhistoriskt och geografiskt sammanhang. De historiska processer och förutsättningar som utgör grunden till de fysiska uttryck och funktioner som präglar dagens landskap förklaras.

Slutligen beskrivs byggnadernas kvaliteter och värden som är betydelsefulla att ta hänsyn till vid förändring och utveckling av området.

Utredningens metodik tar stöd i Riksantikvarieämbetets plattform Kulturhistorisk värdering och urval (2015) och Boverkets föreskrifter och allmänna råd (BFS 2016:6, 1:2213).

Plattform för kulturhistorisk värdering och urval (RAÄ)

Riksantikvarieämbetets (RAÄ) "Plattform Kulturhistorisk värdering och urval" från 2015 ligger till grund för den antikvariska värderingsmetodiken. Enligt plattformen (s.37) kan kulturhistoriskt värde definieras enligt följande:

"Kulturhistoriskt värde består i de möjligheter materiella och immateriella företeelser kan ge vad gäller att inhämta och förmedla kunskaper om och förståelse av olika skeenden och sammanhang – samt därigenom människors livsvillkor i skilda tider, inklusive de förhållanden som råder idag".

All fysisk miljö är trots detta inte lika värdefull. Kulturhistoriska värden kan i varierande grad tillskrivas enskilda byggnader, anläggningar och fornlämningar såväl som hela miljöer eller stora landskapsavsnitt. RAÄ förklarar vidare:

"Enkelt uttryckt kan sägas att ju bättre en företeelse bidrar till möjligheterna att utvinna och kommunicera kunskap – desto högre är dess kulturhistoriska värde".

En kulturmiljö kan även värderas utifrån andra aspekter än rent kulturhistoriska. Det kan t.ex. vara estetiska och stadsbildsmässiga värden eller sociala aspekter som handlar om människors personliga relationer till en plats eller att en bekant och historisk miljö bidrar till upplevelse av samhörighet och trygghet.

I begreppet kulturmiljö ligger en värdering av kulturmiljöns kulturhistoriska värde, som kan bedömmas vara högt eller lågt. Värderingen är i sin tur kopplad till lagrum där hänsyn till kulturmiljön är lagstadgad, bland annat kulturmiljölagen och plan- och bygglagen. Plattformen/metoden ger förhållningssätt och riktlinjer i arbetet med att definiera, värdera, prioritera och utveckla kulturmiljön. Denna kulturmiljöanalys innefattar de två inledande stegen, *Beskrivande* och *Analyserande*, samt ger råd inför det tredje steget. Steg tre och fyra, *Planerande* och *Beslutande*, syftar till att ta ställning till framtida hantering av kulturhistoriska värden.

A) Beskrivande

I det beskrivande delmomentet sker inventering och beskrivning av de kulturhistoriska värden som återspeglas.

Svarar på frågorna: Vad har hänt? Vad finns? Vad återspeglas?

B) Analyserande

I det analyserande delmomentet görs den egentliga värderingen, vilka värden finns och i vilken hög grad återspeglas de? I analysen studeras vilka möjligheter till kunskap och förståelse platsen/objektet har, hur fullständig den förmedlade bilden blir, samt hur relevant den förmedlade kunskapen är.

Svarar på frågorna: Vilka är värdena? Vilka är de höga värdena?

C) Planerande

I det planerande delmomentet förs en prioritering och planering, med avseende på eventuella hot och förutsättningar för bevarandet och utvecklingen av de kulturhistoriska värdena.

Svarar på frågorna: Vad krävs? Vad är möjligt?

D) Beslutande

I det sista delmomentet beslutande sker val av styrmedel. • regelverk & bestämmelser • finansieringsformer • åtgärder för vård- och utveckling • kommunikationsinsatser samt • metoder för uppföljning och utvärdering.

Svarar på frågorna: Vad ska göras? Hur ska det göras?

Stockholms stadsmuseums beskrivning av processen för kulturhistorisk värdering och urval, grundad i RAÄ:s "Plattform Kulturhistorisk värdering och urval" (2015).

FÖRUTSÄTTNINGAR

ÖVERSIKTSPLAN

I aktuell översiktsplan (2018) redogör Stockholms stad för hur kulturmiljöer ska tas tillvara i utvecklingen av staden, under rubriken Kulturmiljö i en växande stad. Relevant i detta fall är bland annat att:

- Bebyggelse som är kulturhistoriskt värdefull och har betydelse för stads- och landskapsbilden ska ses som en resurs i stadsutvecklingen.
- Att väva samman ny bebyggelse med befintliga värden är angeläget i stadsbyggandet. Nya tillägg i stadsväven ska uttrycka ett medvetet förhållningssätt till kulturmiljöns värden.
- När staden förändras krävs ett medvetet förhållningssätt till topografi, stadssiluett och mötet med vattnet. Högre byggnader ska infogas med omsorg om stadslandskapets helhetsverkan. Grönska, parker och naturområden ska utvecklas så att kulturvärden tas tillvara samtidigt som nya estetiska och sociala värden tillförs.
- Stadsbyggandet ska ta sin utgångspunkt i kunskap om stadsdelarnas olika karaktär, hur de samspelar med landskapets förutsättningar, deras olika stadsplanemönster och hustyper. Ett medvetet förhållningssätt till befintliga kvaliteter är därför en förutsättning vid tillägg och omvandlingar.
- Kulturmiljöns värden ska fortlöpande identifieras, säkerställas, tas omhand och utvecklas.
- Ny bebyggelse, ändringar och tillägg i befintliga miljöer ska utföras omsorgsfullt, med konsekventa karaktärsdrag och genomarbetade detaljer grundade på en gedigen analys.

UTVECKLINGSMÖJLIGHETER HÄGERSTEN

Planområdet ligger inom stadsdelsområdet Hägersten. I den till översiktsplanen tillhörande stadsutvecklingskartan redovisas området för Spöksonaten 1 som ett område med blandad stadsbebyggelse där omfattande komplettering föreslås. Området kan kompletteras med bostäder, service, verksamheter, gator, parker, kultur och idrottsytor. Att förstärka de gröna kvaliteterna och säkerställa funktioner som skolor och förskolor, är en viktig del i stadsutvecklingen. Komplettering ska göras med utgångspunkt i kunskap om nuvarande karaktär, kvaliteter och behov. Inom området kan finnas delar där större strukturförändringar föreslås.

I översiktsplanen beskrivs utvecklingsmöjligheterna för Hägersten:

"Hägersten karaktäriseras av bostadsbebyggelse från olika delar av 1900-talet, samt Hägerstens gård från 1700-talet. Här finns ett lokalt centrum kring tunnelbanestationen Axelsberg, verksamhetsområde Örnsberg samt Hägerstenshamnen med industri- miljöer och promenadstråk utmed vattnet. Hägersten har stora möjligheter till stadsutveckling genom komplettering av bostads- bebyggelse, förskolor och skola, kultur och service. Verksamhetsområdet i Örnsberg kan utvecklas med arbetsplatser och bostäder. Kopplingar mellan Axelsberg och Mälarhöjden behöver förbättras. Det är angeläget att stärka centrum i Axelsberg, Örnsberg och Mälarhöjden med kompletterande bebyggelse och verksamheter samt stärka sambandet till Telefonplan. Promenadstråket längs med Mälarens strand kan utvecklas och göras tryggare med nya parkfunktioner och stärkta samband med befintligt gång- och cykelnät."

STOCKHOLMS BYGGNADSORDNING

Stockholms byggnadsordning kan ses som ett tematiskt tillägg till översiktsplanen som förtydligar planens delar om allmänna intressen: Kulturmiljö i en växande stad och Arkitektur och gestaltning. *Stockholms arkitekturpolicy* är ytterligare en komponent (tillsammans med översiktsplanen, riksintressebilagan, byggnadsordningen) i den övergripande strategi Stockholms stad har för stadens arkitektur.

Byggnadsordningen inleds med följande punkter:

- Stadens rum och bebyggelse ska utvecklas i relation till alla skalor, från detalj till staden som helhet.
- Det byggda ska ta stöd i kunskap om historien, spegla samtiden och planeras för framtida behov.
- Det byggda ska utformas med stöd i kunskap om den specifika platsen.
- Arkitekturen ska uttrycka sin samtid, utvecklas med stöd i kunskap om Stockholms karaktär samt kunna beskrivas som idé.
- Det byggda ska användas som verktyg för att bidra till att lösa samhällets långsiktiga behov och tillföra staden hållbara kvaliteter med människan som utgångspunkt.

Byggnadsordningen beskriver hur staden har vuxit fram historiskt, stadslandskapets förutsättningar och stadsdelarnas karaktärer. Den innehåller också vägledning och processtöd för stadens fortsatta utveckling.

Planområdet är angivet som del i stadsbyggnadskaraktär *smalhusstad*.

Vägledning smalhusstad

- Utveckla smalhusstäderna med utgångspunkt ur dalstråken, det öppna stadsplanemönstret samt gatornas och byggnadernas anpassning till terrängen.
- Utforma nya byggnader inom befintlig struktur utifrån en samtida tolkning av platsens förutsättningar och närliggande bebyggelse. Utforma grupper av nya hus utifrån en sammanhållen gestaltningsidé.
- Utforma kompletteringsbebyggelse i anslutning till smalhusstäderna utifrån ett helhetsperspektiv. Beakta närliggande bebyggelse.
- Utveckla lokala centrum och centrala stråk genom att komplettera med ny bebyggelse och verksamhetslokaler där så är möjligt. Undvik omvandling av lokaler till bostäder.
- Ta tillvara och utveckla den gröna karaktären med förgårdsmark i gaturummet samt den bostadsnära naturmarken med bergsformationer och vegetation. Undvik parkeringsytor på förgårdsmark och bostadsgårdar.
- Utgå från de ursprungliga husens volym, proportioner och takformer vid ombyggnader och renoveringar. Ta tillvara eller återskapa karaktärsskapande material, kulörer, byggnadsdelar och detaljer i så stor utsträckning som möjligt.

STOCKHOLMS ARKITEKTURPOLICY

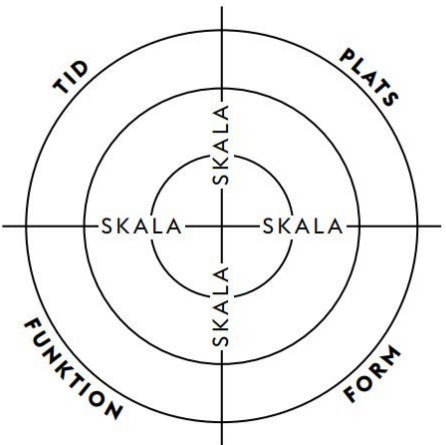
Med utgångspunkt i översiktsplanen utgör Stockholms arkitekturpolicy tillsammans med Stockholms byggnadsordning och kommande vägledningar en familj av dokument som bidrar med kunskap, strategier och arbetssätt till stöd för stadens gestaltning. Andra dokument som kopplar till Arkitekturpolicy är Vision 2040, Stockholms stads klimatmål, Agenda 2030, Gestaltad livsmiljö, Stockholms Framkomlighetsstrategi och Stockholms Miljöprogram.

Arkitekturpolicy redogör för förhållningssätt inom arkitektur och samhällsutveckling samt ger konkreta metoder för ett kvalitativt byggande. Policyen omfattar planering av alla skalor, från staden som helhet till utformning och gestaltning av enskilda byggnader och detaljer.

I kapitlet *Identitet* finns riktlinjer för hur arkitekturen ska bidra till att "stärka, bekräfta och utveckla stadens karaktär och identitet" med grund i Byggnadsordningen. Här framförs bland annat vikten av att identifiera värdebärare, utveckla Stockholms särart och att gestalta med en Stockholmsk prägel.

Under kapitlet *Byggstenar* beskrivs de delar som tillsammans bildar staden, från den stora skalan ner till byggnadens komposition och detaljering.

I policyen finns *Verktyg för stadens gestaltning* som, genom att kombinera ett antal frågeställningar med byggnadsordningen, ska inbringa kunskap om projektets arkitektoniska förutsättningar och möjligheter. Verktøget är tänkt ska finnas med i alla faser under ett byggprojekt och hos alla inblandade. Verktøgets grafiska presentation utgörs av en genomkorsad cirkel rymmer de olika aspekterna **tid**, **plats**, **form** och **funktion**.

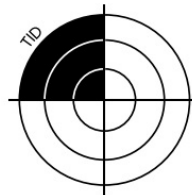

Den grafiska representationen av verktøget. Källa: Stockholms Arkitekturpolicy (2021).

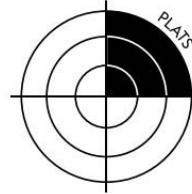
Följande frågeställningar kan ställas inom verktygets respektive tema:

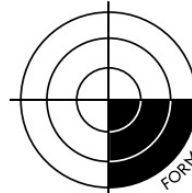
SKALA - Stadens rum och bebyggelse ska utvecklas i relation till alla skalor, från staden som helhet till detalj.

TID - Hur förhåller sig projektet till Stockholms historiska utveckling? Hur formas projektet av vår samtid, regler, ekonomi, miljö och arkitektoniska ideal? Hur kommer projektet åldras och fungera för framtida behov?

PLATS - Vilken betydelse har projektet i stadens siluett? Hur förhåller sig projektet till stadslandskapet och omgivande stadsbyggnadskaraktärer? Hur förhåller sig projektet till omgivande bebyggelse och stadsrum?

FORM - Hur beskrivs projektets arkitektoniska idé i förhållande till helhetsupplevelsen av Stockholm och stadens karaktär? Hur beskrivs projektets arkitektoniska idé i förhållande till stadslandskapet och intilliggande stadsbyggnadskaraktärer? Hur genomförs den arkitektoniska idén i byggnadens alla delar i volymhantering, konstruktion, fasadkomposition, material, kulör och detaljer?

FUNKTION - Hur bidrar projektet till att öka Stockholms stadskvaliteter med människan som utgångspunkt? Hur bidrar funktionen till omgivande bebyggelse och stadsrum? Hur utformas bebyggelsen och stadsrummen i förhållande till dess funktioner och innehåll?

Figurer och text hämtade från Stockholms Arkitekturpolicy (2021).

PLAN- OCH BYGGLAGEN

Plan- och bygglagen (PBL) reglerar hur mark- och vattenområden används samt hur markanvändningen skall utvecklas. Lagen fastställer att planläggningen av mark- och vattenområden är en kommunal angelägenhet och ställer krav på att kommunen upprättar en översiktsplan över hela kommunen. Lagen innehåller föreskrifter om bland annat detaljplaner och bygglov.

Planläggning enligt denna lag ska ske med hänsyn till natur- och kulturvärden, andra miljöaspekter samt mellankommunala och regionala förhållanden. Lagen fastställer att byggnader eller områden som är särskilt värdefulla från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt inte får förvanskas. Dessa kan av kommunerna skyddas genom bestämmelse i detaljplan. Skyddet regleras i PBL:s 8 kapitel och de bestämmelser som läggs in i planen är juridiskt bindande.

Vid planläggning, i ärenden om bygglov och vid åtgärder avseende byggnader som inte kräver lov enligt Plan- och bygglagen är även 2 kap. 1§, 3§, 6 § tillämplig.

PBL 2 KAP. ALLMÄNNA OCH ENSKILDA INTRESSEN

1 § Vid prövningen av frågor enligt denna lag ska hänsyn tas till både allmänna och enskilda intressen.

3 § Planläggning enligt denna lag ska med hänsyn till natur- och kulturvärden, miljö- och klimataspekter samt mellankommunala och regionala förhållanden främja

1. en ändamålsenlig struktur och en estetiskt tilltalande utformning av bebyggelse, grönområden och kommunikationsleder,
2. en från social synpunkt god livsmiljö som är tillgänglig och användbar för alla samhällsgrupper,
3. en långsiktigt god hushållning med mark, vatten, energi och råvaror samt goda miljöförhållanden i övrigt,
4. en god ekonomisk tillväxt och en effektiv konkurrens, och
5. bostadsbyggande och utveckling av bostadsbeståndet.

6 § Vid planläggning, i ärenden om bygglov och vid åtgärder avseende byggnader som inte kräver lov enligt denna lag ska bebyggelse och byggnadsverk utformas och placeras på den avsedda marken på ett sätt som är lämpligt med hänsyn till

1. stads- och landskapsbilden, natur- och kulturvärdena på platsen och intresset av en god helhetsverkan.

6 § Tredje stycket

Vid planläggning och i andra ärenden samt vid åtgärder avseende byggnader som inte ingår i ett ärende enligt denna lag ska bebyggelseområdets särskilda historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden skyddas. Ändringar och tillägg i bebyggelsen ska göras varsamt så att befintliga karaktärsdrag respekteras och tillvaratas.

PBL 8 KAP. KRAV PÅ BYGGNADSVERK, BYGGPRODUKTER, TOMTER OCH ALLMÄNNA PLATSER

Plan- och bygglagens åttonde kapitel reglerar krav på byggnadsverk, byggprodukter, tomter och allmänna platser. Vid en bygglovsprövning omfattas byggnader som bedöms ha särskilt kulturhistoriskt värde av förbud mot förvanskning av kulturvärden, 8 kap. 13§. För alla byggnader gäller även varsamhetskrav och särskilda krav vid underhåll enligt 8 kap. 17§ och 14§.

Förbud mot förvanskning

13 § En byggnad eller som är särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt får inte förvanskas.

Enligt 13 § 1 st. p.4 ska förvanskningsförbudet även tillämpas på bebyggelseområden.

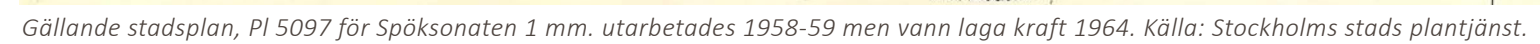
Underhåll och varsamhet

14 § Ett byggnadsverk ska hållas i vårdat skick och underhållas så att dess utformning och de tekniska egenskaper som avses i 4 § i huvudsak bevaras. Underhållet ska anpassas till omgivningens karaktär och byggnadsverkets värde från historisk, kulturhistorisk, miljömässig och konstnärlig synpunkt.

Om byggnadsverket är särskilt värdefullt från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt, ska det underhållas så att de särskilda värdena bevaras.

17 § Ändring av en byggnad och flyttning av en byggnad ska utföras varsamt så att man tar hänsyn till byggnadens karaktärsdrag och tar till vara byggnadens tekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden.

Gällande detaljplan för Spöksonaten 1 är pl 5097, *Förslag till utvidgning och ändring av stadsplanen för del av stadsdelen Hägersten*. Stadsplanen vann laga kraft 1964 och omfattade fastigheterna Spöksonaten, Fröken Julie, Advent, Oväder, totalt sex skivhus med åtta våningar vardera. Den föreslagna hustypen upptar sju bostadsvåningar jämte en markvåning, som avses inrymma garage, förråd och serviceanordningar på ömse sidor om en portik, i vilken entréerna är belägna.

KULTURHISTORISK KLASSIFICERING

Vid bedömning av bygglov och åtgärder enligt Plan- och Bygglagen har Stockholms stad antagit en klassificeringskarta med kulörmarkeringar för byggnader av olika kulturhistoriskt värde. Klassificeringen som utförs av Stockholms stadsmuseum är ett kunskapsunderlag utan rättsligt bindande verkan.

De tre klasser som stadsmuseet använder sig av är:

- **Blått** - bebyggelse av synnerligen högt kulturhistoriskt värde.
- **Grön** - högt kulturhistoriskt värde. Bebyggelsen är särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt.
- **Gult** - bebyggelse av positiv betydelse för stadsbilden och/eller av visst kulturhistoriskt värde.

Fastighet markerad med grått går inte att hänföra till någon av ovanstående kategorier. Det finns även fastigheter som är markerade med streckning vilket betyder att de ännu inte är klassificerade, alternativt att fastigheten är obebyggd. Fastigheter som inte är klassificerade kan alltså ha stora kulturhistoriska värden som stadsmuseet ännu inte tagit ställning till.

Spöksonaten 1 är gulklassad, motivering saknas.

För de två grönklassade byggnaderna i kvarteren Advent och Fröken Julie, lyder motiveringen:

Tidstypiska välbevarade skivhus som tillsammans utgör en samlad miljö som har stor betydelse för stadsbilden. Husen avviker något från samtida skivhus genom att även gavlarna har många fönster.

Husen ritades av arkitektkontoret Ancker, Gate, Lindegren som genom att utforma flera hus under en längre tid i Hägersten satt sin prägel på stadsdelen.

Klassificeringskarta med planområdet markerat med svart linje. I området finns både grön- och gulklassad bebyggelse. Källa: Stadsmuseets klassificeringskarta.

HISTORIK

HÄGERSTEN - DE MÅNGA BOSTADSOMRÅDENAS STADSDEL

För att kunna redogöra för relevanta historiska samband för planområdet är en kort historik för stadsdelen Hägersten nödvändig att teckna. Utbyggnaden inom planområdet och närområdet har till i hög grad styrts av markägandet.

Likt många andra delar av Stockholms ytterstad har området legat under en större gård, Hägersten, och varit glest bebyggt före 1900-talet. Till skillnad från på andra håll köpte Stockholms stad inte in gården och planerade marken i ett samlat grepp, såsom i Enskede eller delar av Bromma. Här fortsatte gården att ägas privat och ägaren sålde marken i etapper under en lång period. På så sätt har utbyggnaden av stadsdelen kommit att bli mångskiftande avseende utbyggnadsepoker och bebyggelsemönster. Här finns ett stort villa- eller egnahemssamhälle utbyggt från och med 1920-talet, ett litet område med smalhus från 1930-talet, flerbostadshusområdet Klubbbacken, en grannskapsenhet från 1940-talet samt den stora samlade utbyggnadsetappen från 1960-talet med Axelsbergs centrum, skivhusen som bildar stadsdelens ryggrad och radhusområden.

Bortsett från den planerade utvecklingen har läget vid stranden nära Stockholm inneburit en etablering av äldre bebyggelse längs segelleden.

LANDSKAPET

Landskapet inom Hägersten är till stora delar kuperat och sätter en stark prägel på stora delar av dagens stadsdel. Topografin är bitvis dramatisk, inte minst nära Mälaren. Flerfamiljshusen på Klubbbacken och på Hägerstensåsen syns vida omkring i Mälarlandskapet – de fina utsiktsslägena har utnyttjats i stadsbyggandet. Flackare landskapsavsnitt mellan de markanta höjdpartierna har utnyttjats för odling. Tillgängliga delar av Mälarstranden har varit attraktiv för verksamheter kopplade till sjöfart.

FRAM TILL 1900

Hägerstens gård har ett ursprung som torp under det stora Årstagodset. På 1760-talet avsöndrades ägorna från Årsta. Ett rejält markinnehav ingick i förrättningen. Ägaren Claes Arrhén von Kapfelman lät uppföra byggnaderna på herrgårdens mangård under 1760-talet. Herrgården låg högt i topografin med storslagen utsikt över Mälaren i norr, trädgården vände sig dock mot inägora i dalgången i söder. Ekonomibyggnaderna låg längs en allé som kopplade samman gården med landsvägen (ungefär nuvarande Hägerstensvägen).

Bebyggelse äldre än gården fanns vid halvön Klubbensborg, här fanns en välbelägen sjökrog, möjligen sedan 1600-talet och med bevarade byggnader från 1700-talets mitt.

Längs Mälarstranden byggdes under 1800-talets andra hälft ett antal sommarvillor. Med start ca 1860 började en långsam utbyggnad med glest placerade villor i ett band ovanför stranden. Bland dessa sticker Villa Sagatun, uppförd år 1881 av professorn vid Karolinska institutet Gustaf Retzius (idag mest känd och ifrågasatt för sin aktiva roll inom rasbiologin), ut med sin fornnordiska träarkitektur.

År 1900 hade det som idag utgör stadsdelen Hägersten inte mer än 200 invånare. Men invånantalet steg fort. Anledningen var ägarbytet på Hägerstens gård som ägde rum 1894. I och med det året förändrades Hägerstens utveckling drastiskt. Handelsbolaget Olsson & Rosenlund var den nya ägaren av gården och 250 hektar mark i närheten av en expanderade storstad.

Kartan är upprättad 1844-1845. Karta II Vestra Bladet (väster) och Karta V. Medlersta bladet (öster) ur Trakten omkring Stockholm 1861. I det bergiga landskapet fanns begränsade möjligheter till odling. Källa: Stockholmskällan.

Hägerstens Gård i början på 1900-talet. Foto Hägerstens Hembyggsförening.

BOLAGET SOM STYRDE UTVECKLINGEN

Olsson & Rosenlund var ett företag inom byggmaterialindustrin, ursprungligen verksam i Heby i västra Uppland. Bolaget startade sin verksamhet 1882 som ett samarbete mellan Johan Olsson (1858–1940), Gustaf Olsson (1862–1934) och Axel Rosenlund (1843–1920). Den ursprungliga sågeri- och snickeriverskamheten expanderade snart med tegeltillverkning i trakterna kring Heby och med ett sågverk vid Jungfrusund på Ekerö. Då anläggningen på Ekerö brann 1893 förvärvades Hägerstens gård och omgående inleddes en utbyggnad med sågverk och snickerifabrik i de låglänta delarna vid stranden nordost om gården. Med gott hamnläge för både inkommande råvara och utskeppning av byggvaror till marknaden i Stockholm var förutsättningarna för verksamheten utmärkt. Eftersom det fanns lera i anslutning till hamnen påbörjades även tegeltillverkning. Den bedrevs fram till 1929 då lertakten var tömd.

Kring gården växte ett löst grupperat brukssamhälle fram. För att inrymma arbetare uppfördes, sannolikt på 1890-talet, arbetarbostadshus i trä på södra sidan av Hägerstensvägen. De två-tre våningar höga byggnaderna var faluröda och hade namnen Tubbo, Nybygget, Lövhysdan, Berghysdan och Skogshem samt Dunderbacken. År 1910 hade genom Olsson & Rosenlunds expansion antalet boende i stadsdelen utökats till 350. Många anställda vid företaget, som sysselsatte ca 200 arbetare, bodde också i grannområden som det framväxande Aspudden eller Fridhem, villasamhället vid Mälarhöjden.

Bolagets expansion i området ägde i första hand rum före det att Brännkyrka, vari Hägersten ingick, år 1913 inkorporerades av Stockholms stad. Utbyggnaden av såväl industri som bostäder hade därför kunnat göras utan att stadsplaner togs fram.

Flygbild över Hägerstensågen. Stora timmersläpp ligger i viken och vid kajerna lastas skutor och pråmar. Norr om Hägerstensvägen syns arbetarbostäderna. Foto Oscar Bladh ca 1930. Källa: Stockholmskällan.

KOMMUNIKATIONERNA MÖJLIGGÖR UTBYGGNAD

Transporter till sjöss var avgörande för tillkomsten av sjökrogar, sommarvillor och industri. Ångbåtar trafikerade bl. a. bryggan Fridhem.

Landtransporterna var av underordnad betydelse fram till att spårvägen drogs ut till Olsson & Rosenlunds domäner. Delvis genom bolagets försorg trafikerades slutstationen Hägerstens allé from år 1911 och redan 1913 förlängdes banan till Mälarhöjden. Den på privat initiativ utbyggda linjen togs över av Stockholms spårvägar år 1920.

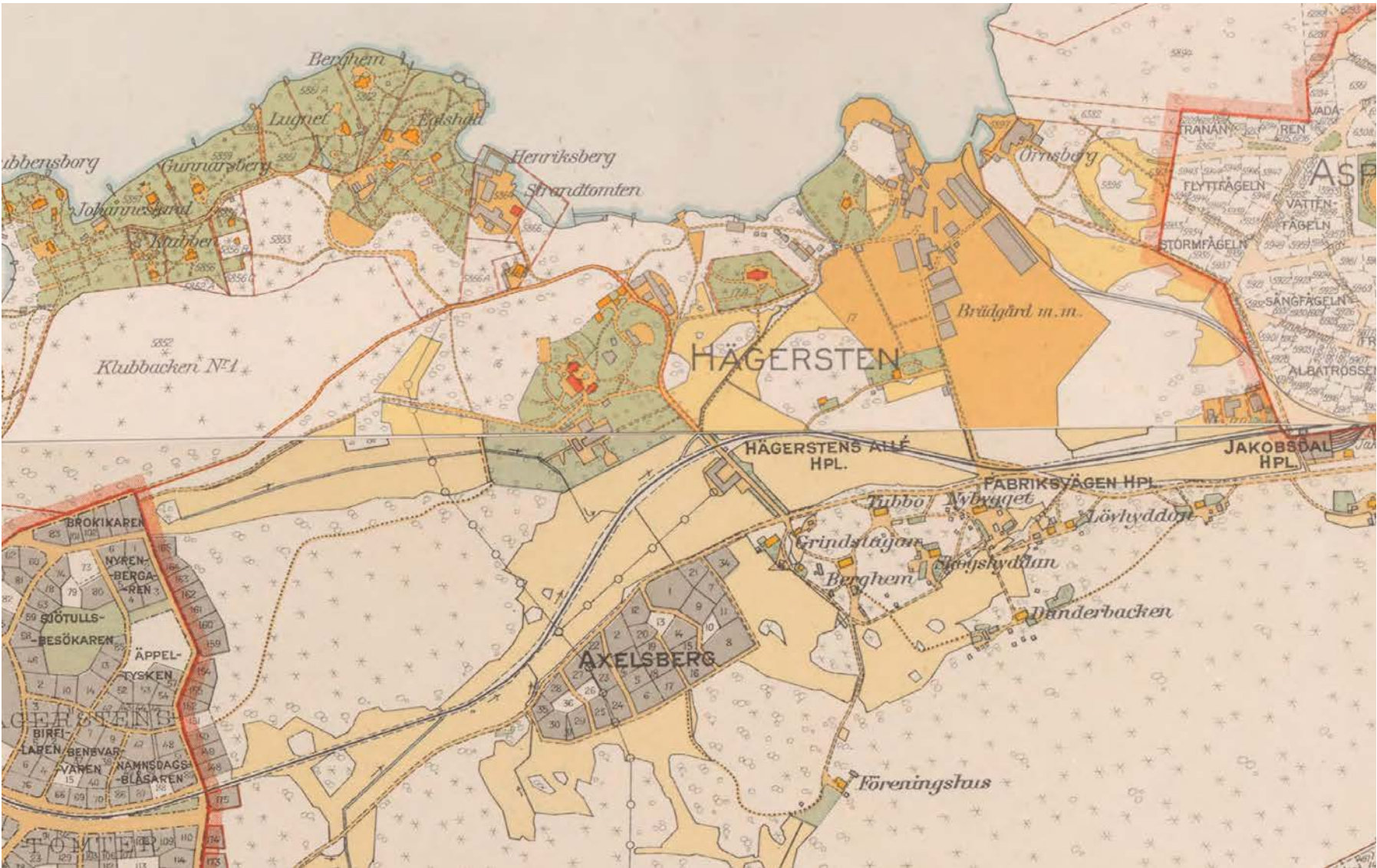
VILLASAMHÄLLET

Med spårvagnstrafik fanns förutsättningar för att sälja mark och bygga egnahem eller villor i en trädgårdsstadsform lika den som samtidigt byggdes ut i Bromma. 1923 fastställdes en stadsplan för ett område väster om Storsvängen (varav stora delar ingår i dagens stadsdel Mälarhöjden), 1930 för området öster om gatan. Planerna formades på det sätt som var brukligt vid tiden. Gatunätet lades, där så var möjligt, ut i låglänta partier och de oregelbundet formade kvarterens tomter på sluttningarna. Vissa svårbyggda partier sparades ut som park liksom höglänta områden i kvarterens mitt. Även om området var kuperat kunde flertalet tomter iordningställas med trädgårdskaraktär som utnyttjades för bl. a. fruktträd.

Villorna placerades inte på samma strikta sätt med stadsmässiga tendenser som i de av Stockholms stad utbyggda trädgårdsstäderna i Enskede och Bromma. Många av egnahemmen var relativt små men det förekom också större villor och tvåfamiljshus. Tomterna såldes av Olsson & Rosenlund. Inte sällan var det företagets arbetare som skaffade tomt och byggde husen med företagets egna produkter. Vanligast var att byggherrarna köpte typhus från någon av landets husfabrikanter eller byggde själva efter typritningar.

Utbyggnaden fortsatte under 1930-talet och ett antal villor byggdes med renodlat funktionalistiskt formspråk. Flera av dessa ritades av arkitekterna Ancker Gate Lindegren, ett arkitektkontor som Olsson & Rosenlund nu inlett ett långvarigt samarbete med.

Hägerstens trädgårdsstad hade 3300 invånare år 1933.

Plankarta upprättad åren 1917-24. Arbetarbostäderna söder om Hägerstensvägen finns utmärkta på kartan. Källa: Stockholmskällan.

Axelsbergs spårväghållplats med det växande villasamhället i bakgrunden. Foto 1931. Källa: Spårvägmuseet, Stockholmskällan.

SMALHUSEN VID HÄGERSTENSVÄGEN

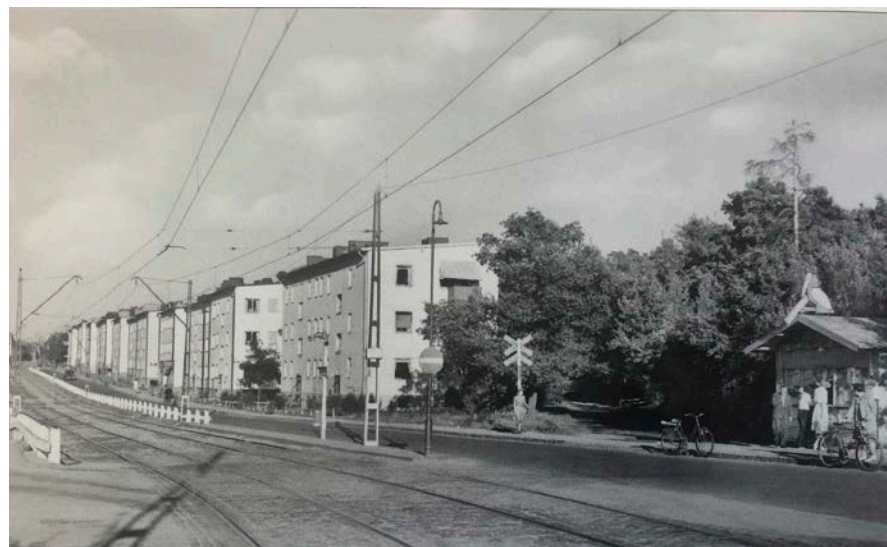
År 1928 skänkte Olsson & Rosenlund ett markområde i sluttningen söder om Hägerstensvägen till Brännkyrka församling. Anledningen var att församlingen här skulle kunna bygga ett hem för gamla och behövande. Uppdraget att rita hemmet gavs till den framgångsrike arkitekten Hakon Ahlberg. Ahlberg är känd för sina kompromisslösa smalhus i Abessinien i Hjorthagen, uppförda under 1930-talet. Här i kv. Digelpressen lät han disponera hemmet Brännkyrkagården i ett smalhus med extremt litet husdjup, uppfört redan 1929-30, kombinerat med ett friliggande tjockhus. Med sina tegelfasader fick anläggningen ett gediget och värdigt uttryck. Brännkyrkagården byggdes ut med ett punkthus år 1985-86.

Som ett led i att säkra tillgång till moderna bostäder för arbetarna vid fabrikerna i Hägerstenshamnen lät Olsson & Rosenlund i mitten av 1930-talet bygga smalhus (fördelade på sju huskroppar av olika längd) på den relativt flacka marken närmast söder om Hägerstensvägen, nedanför Digelpressen. För någon av fastigheterna står bolaget som byggherre men flertalet av byggnaderna uppfördes av privata byggherrar som förvärvade marken av Olsson & Rosenlund. Samtliga byggnader ritades av arkitekten Sten Lindegren som vid just denna tid var med och bildade arkitektkontoret Ancker Gate Lindegren. För någon av byggnaderna svarade Lindegren för ritningarna ihop med Thure Bergentz, övriga byggnader ritades under Ancker Gate Lindegren.

Byggnaderna är renodlade smalhus i en radikal form av funktionalism med pulpettak, slutna fasader mot norr och samtliga balkonger förlagda mot parkmiljön i söder. Anmärkningsvärt är att fastigheterna endast omfattar själva huskropparna. Staden tillförsäkrade sig marken runt byggnaderna för att få en enhetlig parkmiljö. Detta förfarande är mycket ovanligt i Stockholm. Staden svarade för utbyggnaden av infrastruktur i form av ledningar och park men Olsson & Rosenlund betalade dessa satsningar. På många sätt kan detta småskaliga bostadsområde ses som en förövning för kommande utbyggnader av Hägersten.

Brännkyrkagården. Foto 1962. Källa: ARKM.

Smalhusen längs Hägerstensvägen fotograferade i mitten av 1950-talet. Källa: Stenstäderna: Ett återbesök.

FLERFAMILJSHUS VID KLUBBACKEN

I det kraftigt kuperade området söder om Klubbensborg lät Olsson & Rosenlund den produktive arkitekten Björn Hedvall ta fram en stadsplan. Planen arbetades om av Stockholms stads stadsplane-kontor och antogs 1939. Planen var utformad enligt senaste ideal som ett så kallat grannskap, dvs ett mindre avgränsat bostadsområde, inte större än att man skulle kunna känna sina grannar. Smalhus lades ut terränganpassat längs nedre delarna av en kraftigt sluttande gata och högre upp, i ett fantastiskt utsiktsläge, placerades nymodigheten punkthus i ett fritt mönster. I ett lägre terrängavsnitt men ändå med dramatiskt läge lades friliggande tjockhus ut i terrängen längs den nya svängda gatan Brådstupsvägen. Båda gatorna Klubbacken och Brådstupsvägen lades ut som säckgator. Där gatorna möts, i anslutning till villasamhället och på väg till och från spårvagnshållplatsen byggdes en mindre centrumanläggning med små butiker och bilverkstad, en planerad biograf realiserades inte.

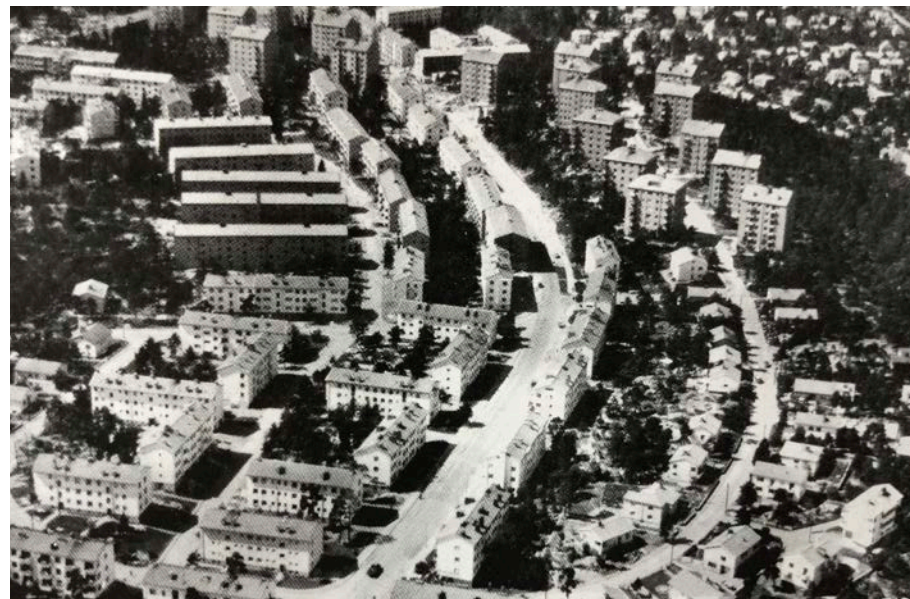
Klubbacken och Brådstupsvägen byggdes ut under 1940-talets första hälft. Liksom tidigare sålde Olsson & Rosenlund fastigheterna till privata exploatörer. Merparten av lägenheterna utgjordes av hyresrätter. Björn Hedvall ritade själv den stora merparten av byggnaderna.

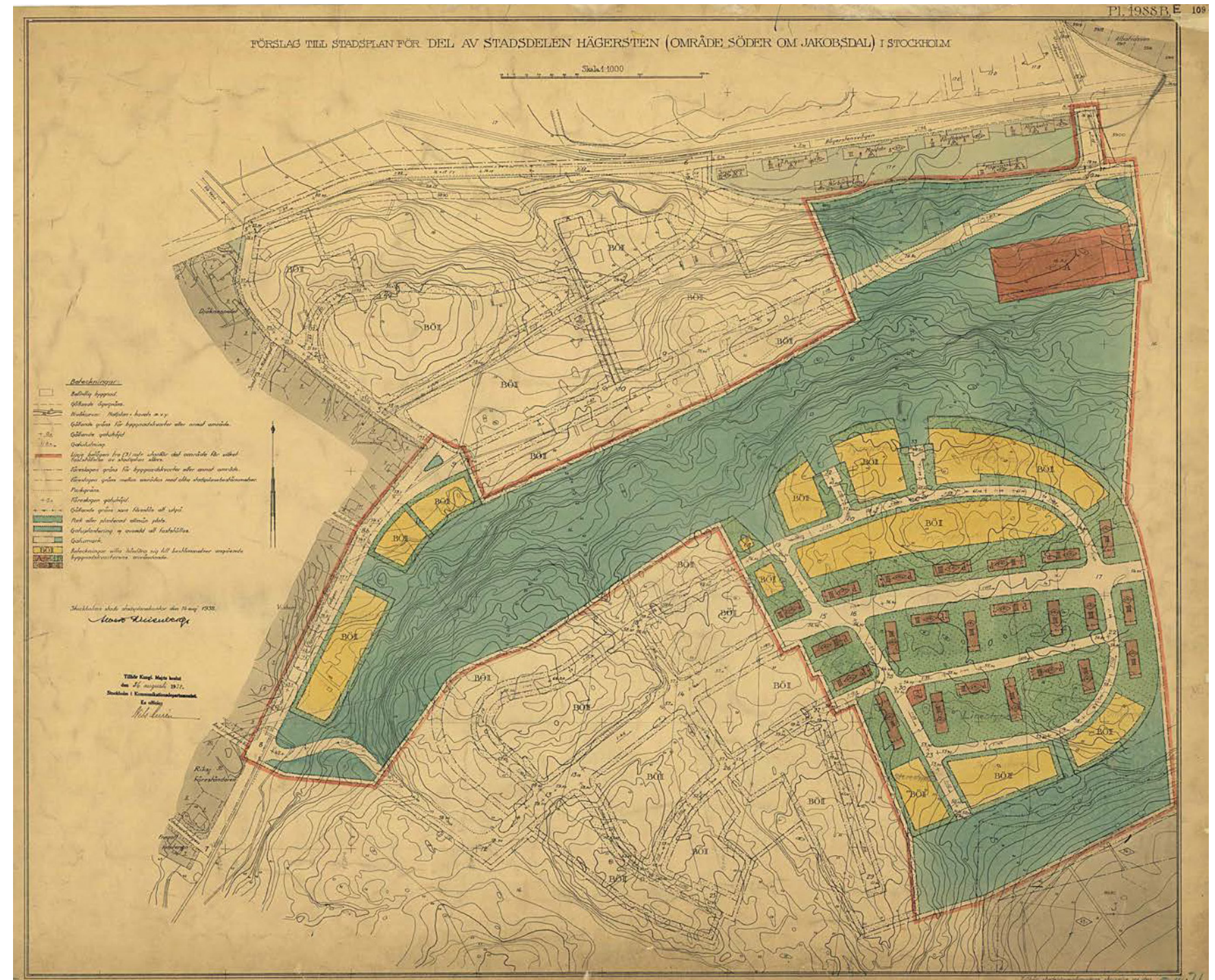
Klubbacken med flerfamiljshusen som klättrar upp längs sluttningen. Foto Göran Fredriksson, Källa: Stockholms stadsmuseum, 2001.

HÄGERSTENSÅSEN

I de sydliga delarna av markinnehavet knutet till Hägerstens gård fortsatte Olsson & Rosenlund sitt samhällsbyggande i samarbete med Stockholms stad. Under det sena 1930-talet planerades en ny stadsdel på Hägerstensåsen. Arkitektkontoret Ancker Gate Lindegren upprättade 1941 ett planförslag, som Stockholms stad inarbetade i en stadsplan, med i huvudsak smalhus men där man inarbetade ett centrum markerat av ett högt hus (vilket arkitekterna själva kom att rita). Detta mer koncentrerade serviceutbud blev senare självklara inslag i de nya stadsdelarna, likaså höga hus som markerar centrum. I tidigare smalhusstadsdelar som Hammarbyhöjden och Traneberg var butikslokalerna mer utspridda och enskilda byggnader som bröt sig ur den enhetliga höjdsdalan saknades. Hägerstensåsen byggdes ut i två etapper, den första 1939 med långsammare takt under kriget, den andra 1947-48.

Bäckvägen centralt i fotografiet, punkthusen och småhusbebyggelsen under byggnation längs Bokbindarvägen till höger i bilden. Källa: Smalhusland.

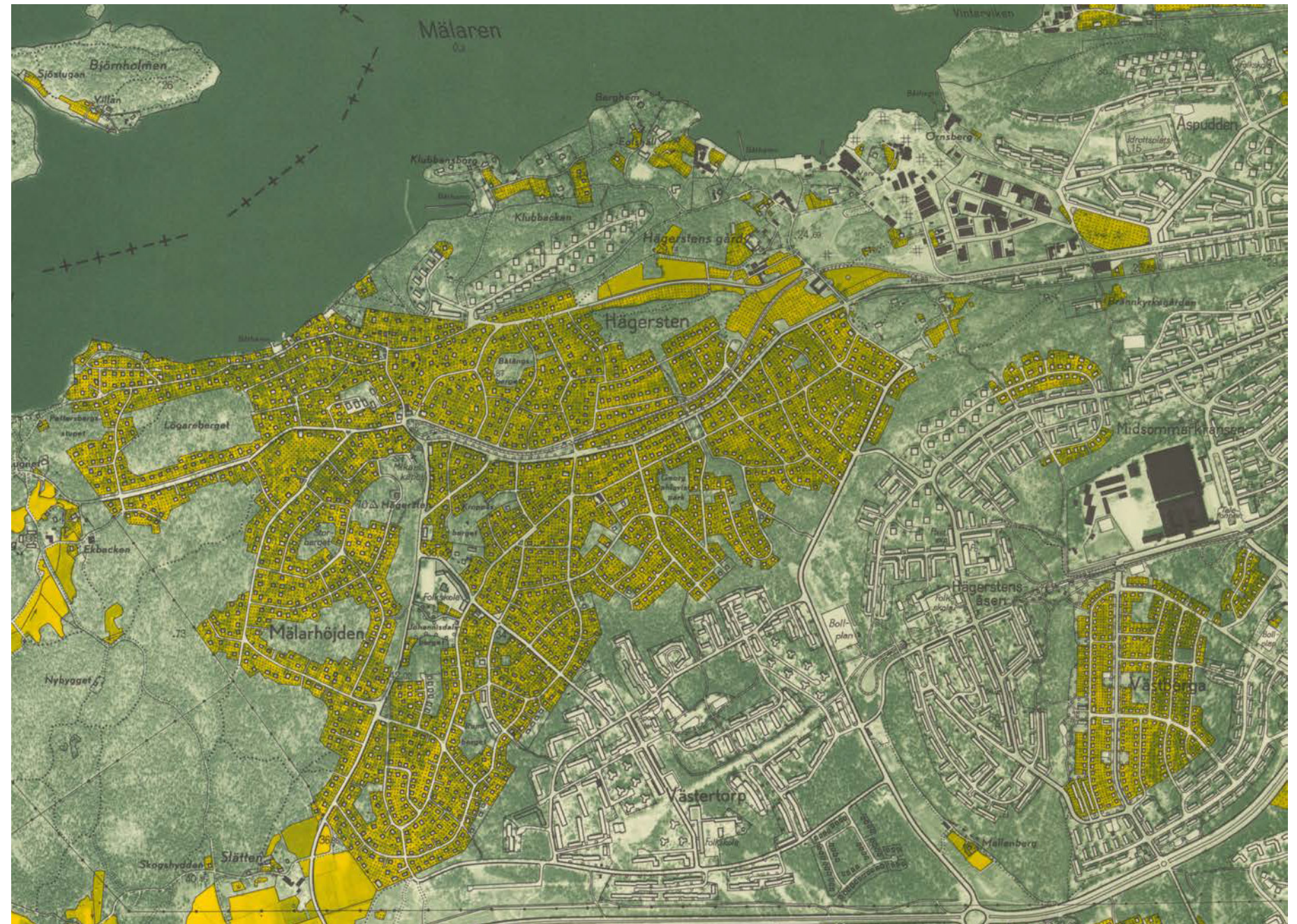
Förslag till stadsplan för del av stadsdelen Hägersten, fastställt 1938. I den tidiga etappen av Hägerstensåsen ingick smalhus och småhus. Punkthusen tillkom i senare faser. Planområdet angränsar till det som senare kom att kallas Nybygget och bebyggdes med skivhus på 1960-talet. Källa: Stockholms stads plantjänst.

VÄSTERTORP

Nedanför åsen, i västlig riktning, planerades i mitten av 1940-talet en ny komplett stadsdel, Västertorp. Även denna stadsdel uppfördes i ett samarbete mellan Olsson & Rosenlund och Stockholms stad. Den norra delen av Västertorp låg på ägor som tillhörde Hägersten, de södra tillhörde Västberga som staden ägde. I Västertorp var det Stockholms stad som genom Sven Markelius utarbetade en banbrytande stadsdel med landets första utpräglade trafikseparering. Men Ancker Gate Lindegren kom att rita ett stort antal byggnader, däribland tidiga stjärnhus, på den mark som Olsson & Rosenlund ägde men sålde till privata byggherrar. Bolagets konstinresserade direktör Fritz H. Eriksson såg till att stadsdelen försågs med ett stort och uppmärksammat bestånd av offentlig konstnärlig utsmyckning. Västertorp byggdes ut 1949-54.

Centrumhusen i Västertorp, foto från 1949-1950. I förgrunden syns spårvägsrälsen. Källa: Smalhusland.

Ekonomiska kartan från 1953 ger en god bild av planmönstret i Västertorp. Källa: Lantmäteriet.

SKIVHUSOMRÅDET OCH AXELBERGS CENTRUM

För det stora markområdet söder om Hägerstensvägen, väster om smalhusen från 1930-talet, och som var glest bebyggt med arbetarbostäder, utarbetade stadsbyggnadskontoret en plan för bostadsutbyggnad år 1951. Pga osäkerhet kring den kommande tunnelbanans linjeföring kunde planen inte realiseras. När stadsfullmäktige 1956 tagit beslut om att bygga tunnelbana stod det klart att den skulle gå norr om Hägerstensvägen. Med denna planeringsförutsättning utarbetades 1958 en generalplan för delar av centrala Hägersten och delar av Aspudden. Utifrån generalplanen, som till stor del byggde på en exploatering med den i Sverige nyss introducerade hustypen skivhus, skulle sedan skarpa stadsplaner tas fram.

I Berlin hölls 1957 den stora utställningen Interbau 57 där skivhusen dominerade. Arkitekten Le Corbusiers bidrag Unité d'Habitation var en av de byggnader som influerade svenska arkitekter och planerare. Källa: Tumblr.com.

1959 ÅRS PLAN FÖR NYBYGGET

Stadsplanen (PI 5097) för området vid Gösta Ekmans väg, kallat Nybygget, anslöt till generalplanen och var utarbetad redan i mars 1959. Skillnaden mot 1958 års plan var att, i samråd med exploatören Olsson & Rosenlunds arkitekt Ancker Gate Lindegren, ytterligare en huskropp tillkommit och att gatan mellan husen ändrats något samt att en ny parkeringslösning studerats som skulle göra mindre intrång i parkmarken.

Inom Nybygget fanns två bergsplatåer, i övrigt en norrvänd sluttning där berget delvis gick i dagen. Vegetationen var barr- och lövskog varav en del bestånd av stadsbyggnadskontoret bedömdes kunna bli av stort värde för miljön.

Solljusförhållandena var långt ifrån ideala med tanke på Hägerstensåsen i söder och läget i en norrsluttning. Betydande delar var avskuggade under stora delar av året. Detta styrde bebyggelsens omfattning och placering, vissa lägen ansågs helt enkelt inte möjliga för bebyggelse. Även i de huskroppar som planerades skulle vissa mot norr vända lägenheter få otillräckligt solljus. Detta ansåg stadsbyggnadskontoret kompenseras av det "fria läget med den vida utsikten över Mälaren."

De sex åttavånings skivhusen var avsedda att ha sju bostadsvåningar och en bottenvåning med garage, förråd och serviceanordningar (tex tvättstuga). Planerarna insåg att terrasseringar av marken skulle behöva göras och skrev att både dessa arbeten och byggnadernas anslutning mot marken skulle behöva ägnas särskild omsorg.

Parkering var avsedd att ske på mark och planen medgav att parkeringsytorna inhägnades. P-talet var en bil per 110 m² bostadsyta.

Avseende trafik föreslogs ett antal ändringar av befintliga gator såsom Personnevägens sträckning. Den säckgata, benämnd bostadsgata, som är dagens Gösta Ekmans väg beskrivs inte vidare i planbeskrivningen. Planen innehöll också förslag på gångvägssystem som förband området med Bokbindarvägen på Hägerstensåsen samt med Typografvägen i Örnberg och med ett par kopplingar ner till Hägerstensvägen i norr.

Planen medgav en friliggande livsmedelsbutik, i övrigt var det en renodlat bostadsområde som staden tänkte sig.

REAKTIONER PÅ PLANEN

Planen var utställd för allmänhetens och sakägares synpunkter våren 1959.

Skönhetsrådet hade 1958 tagit del av ett förberedande förslag till stadsplan. Rådet konstaterade uppgivet att trots att belägenheten är ogynnsam och husens form "tung" ville man inte motsätta sig förslaget utförande. Rådet tillade: " Härvid måste rådet emellertid förutsätta, att det omgivande området för all framtid får behålla sin karaktär av park."

Tre fastighetsägare på Hägerstensåsen gick ihop och sökte förändra planerna. De uttryckte en tacksamhet "att det aktuella området omfattas av myndigheternas intresse så att en sanering kommer till stånd av den nu mycket fula kåkbebyggelsen planlöst utplacerad i vanskött skogsmark". Man var inte lika nöjd med de "höga klumpiga byggnadskolossal" som lagts ut i området. De skulle ha en "utsiktsfördärvande verkan" och man var orolig för rök och sot från områdets pannskorsten. De tre fastighetsägarna föreslog att området skulle vara park och inte bebyggas.

Stadsbyggnadskontoret svarade att det inte var realistiskt att avstå från byggande i ett så tunnelbananära läge och att läget i en norrsluttning redan gjort att exploateringen var lägre än den annars skulle ha varit, sålunda var parkmarken mycket omfattande. Den fria utsikten avfärdade stadsbyggnadskontoret med att eftersom det inte funnits fastställda planer för marken hade aldrig funnits några garantier för fortsatt fri utsikt.

Trots att planen var färdigbehandlad 1959 antogs den inte förrän 1964. Anledningen till dröjsmålet var exploateringsfrågor och ekonomiska förhandlingar mellan Olsson & Rosenlund och staden. Antagandet av planen väntade in överenskommelser mellan parterna i området norr om nybygget och en stadsplan för denna större och mer komplexa del av Hägersten.

PLANER FÖR HÄGERSTENS GÅRD

Pl 5670 var uppdelad i två planer och berörde ett stort område som dithills var planlagt i liten omfattning. Marken ägdes av Olsson & Rosenlund. Förutom Hägerstens gård, där inget jordbruk längre bedrevs men där det fanns omgivande trädgårdar och ängsmark, fanns inom planområdet industriområdet Hägerstenshamnen, uppvuxet kring Olsson & Rosenlunds eget tegelbruk. Stadsbyggnadskontoret ansåg att området med sin närhet till den blivande tunnelbanestationen Axelsberg och utsikten över Mälaren var väl lämpat för hyreshusbebyggelse.

Hösten 1959, alltså samma år som planen för Nybygget utarbetades, inlämnade Olsson & Rosenlund en planskiss för hela markområdet, upprättad av arkitektkontoret Ancker Gate Lindegren. Med ett till stora delar nytt vägnät, skivhusbebyggelse i åtta våningar och punkthus på platån närmast gården samt ett system av parker fanns inslag som stadsbyggnadskontoret både bejakade och strök. Stadsbyggnadskontoret ville inte se en taggig punkthussiluett från Mälaren och lät ersätta punkthusen med radhus. Radhus skulle skalmässigt vara en mer varsam anpassning till Hägerstens gård och dess 1700-talsbyggnader. Det var vid detta tillfälle inte helt klart att gården skulle bevaras.

Stadsbyggnadskontoret och Ancker Gate Lindegren arbetade vidare med planen under år 1960 men utställningen kom, genom administrativa och ekonomiska förhandlingar mellan markägarna och staden, att dröja till våren 1963. Byggnadsnämnden antog planerna för Nybygget och Hägerstens gård I och II i april 1964.

Skivhusens läge i nordsydlig riktning med en liten vridning mot nordost-sydväst, samma orientering som i Nybygget, ansågs fördela solbelysningen rättvist mellan långfasaderna. Denna bebyggelse förlades till lägre och släta partier, dels av genomförandeskäl, dels av stadsbildsmässiga skäl. Man ville lämna bergpartierna fria från höghusbebyggelse.

Husen fördelades i två grupper om fem vid en matargata och sex runt ett höjparti. Det var viktigt att ge byggnaderna enhetligt utformade takkrön.

Bilparkering för skivhusområdet kunde inte helt klaras av inne bland husen, där beräknades 850 av normerade 1080 platser kunna rymmas. Resten skulle inrymmas i ett parkeringshus i tre våningar "med fullständig serviceanläggning". P-huset skulle kombineras med ett stort skyddsrum för tunnelbanan, kapacitet 730 personer.

I den kuperade terrängen kring Hägerstens gård, som i sig lades ut som kulturresevat ("K-märkt") planerades ett tätbebyggt radhusområde. Radhus förlades också intill tunnelbanespåret, på dess södra sida.

Foto taget strax söder om Hägerstens gård ca 1962. Spårvägen rundar den timrade ekonomibyggnaden till Hägerstens gård som ännu står kvar.
Källa: Spårvägmuseet, Stockholmskällan.

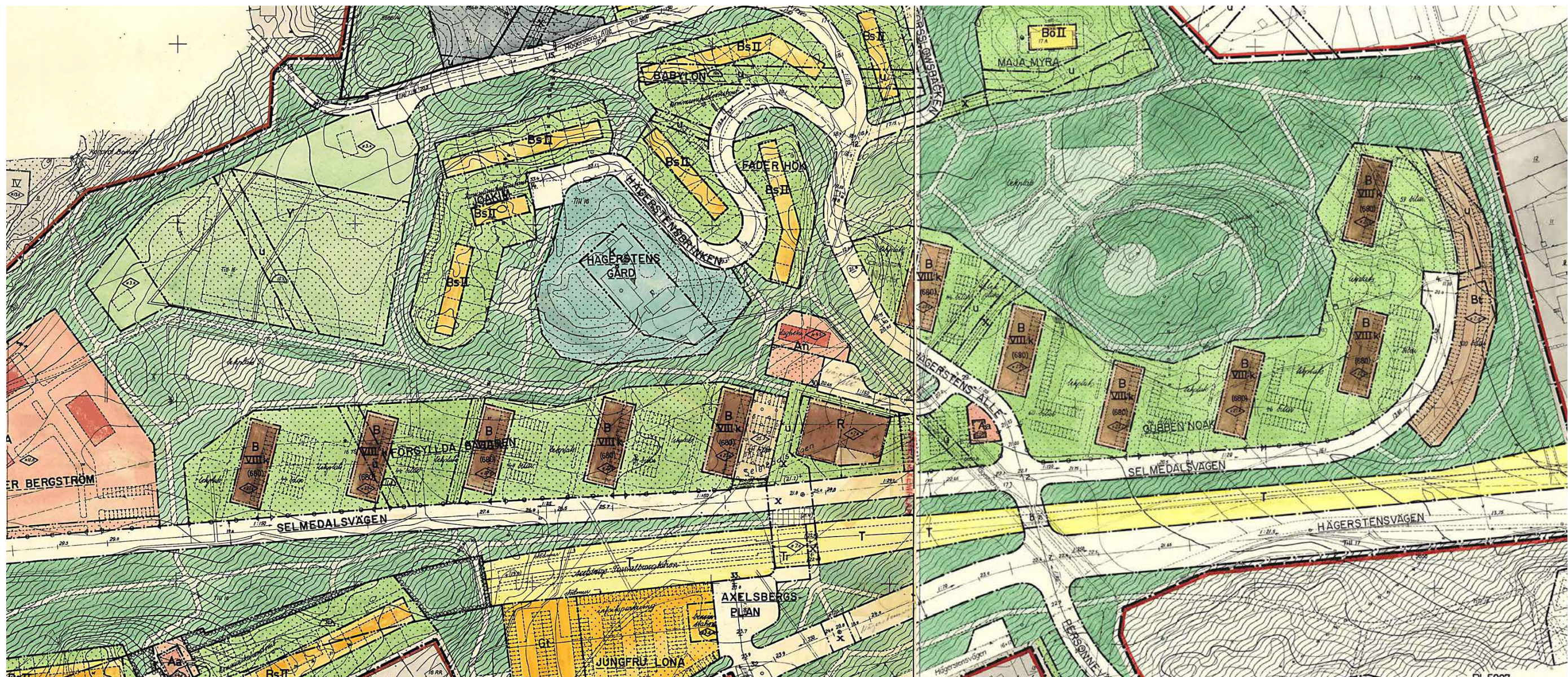
En förutsättning för planens disposition var den sydvästra tunnelbanans nordliga gren som skulle få en station i Axelsberg. Här gjordes plats för ett mindre centrum och infartsparkering (säkerligen avsett för det befintliga villaområdet).

En viktig fråga att lösa var stråk för fotgängare. Från tunnelbanestationen förgrenade system av gångvägar ut sig mot bostads- och rekreationsområden. Gångvägarna passerade trafiksäkert under matargatorna. Ett viktigt mål var att alla gångstråk skulle kunna kopplas till huvudstråk som nådde "centrallekplatser med ordnad lek", barndaghem och idrottsområde. Att tillskapa gångstråk som strandpromenader var också en strak drivkraft för staden. Eftersom området var så naturskönt var det angeläget att skapa friytor i god kontakt med stranden.

REAKTIONER PÅ PLANEN

1961 tog skönhetsrådet del av tidigt planförslag. Undantaget någon synpunkt på radhusområdet ville rådet inte motsätta sig förslaget. Stadsantikvarien hade också sett förslaget till generalplan 1958 och resonerade i sitt remissvar främst kring att radhusbebyggelsen skulle bli för tät kring Hägerstens gård.

1963 hölls en allmän utställning. Industriidkarna i Hägerstenshamnen hade synpunkter på trafiken. Mälarhöjdens villaägarförening hade synpunkter på parkeringslösningen, man ansåg att en exploatering där man inte kunde tillgodose behoven inom kvartersmark var en för hög exploatering.

Stadsplanerna för Hägerstens gård innebar ett helhetsgrepp som gjorde att Hägersten tog stora steg mot en tidsenlig komplett tunnelbanestad. Olika bebyggelse typer ligger väl åtskilda. Mark reserveras för skola, lek och idrott. Det öppna bebyggelsesättet lämnade stora sammanhängande parkytor fria från biltrafik. Källa: Stockholms stads plantjänst.

Trakten kring Hägerstens gård ca 1960. Odlingslotter finns kring spårvägen, Hägerstenvägen och gårdens ekonomibyggnad som ännu står kvar centralt i dalgången. Hägerstenshamnen har utvecklats till ett modernt verksamhetsområde. I Nybygget-området står arbetarbostäderna kvar och en större byggnad som kan ha inrymt en brädgård eller liknande. Källa: Lantmäteriet.

Fotot från ca 1975 visar en radikal omvandling av miljön. Med tunnelbana, skivhusgrupperna med sin konsekventa uppställning av byggnaderna i exakt samma riktning, centrum och radhusområden har en kärna av välplanerad tunnelbanestad där alla ytor utom den sparade naturmarken är programmerad. Notera den öppna karaktären runt skivhusen, grönskan har utvecklats påtagligt under de femtio år som gått sedan bilden togs. Källa: Lantmäteriet.

KOMPLETTERANDE SOCIAL SERVICE - AXELSBERGS SERVICEHUS

Servicen i det lilla centrumet i Axelsberg var relativt begränsad, åtminstone sett i relation till de centrum som tillkom i de nybyggda, kompletta stadsdelarna som byggdes ut under 1960- och 70-talen.

I takt med att välfärden byggdes ut ökade kraven på den sociala och samhälleliga servicen. Den äldre delen av befolkningen hamnade under 1970-talet i fokus efter att barn och ungdom länge uppmärksammats. Reformen som inrättandet av landstingen och förändringar av äldreomsorgen gjorde att dispositionen och benämningarna av boendanläggningar för de äldre förändrades med täta intervall.

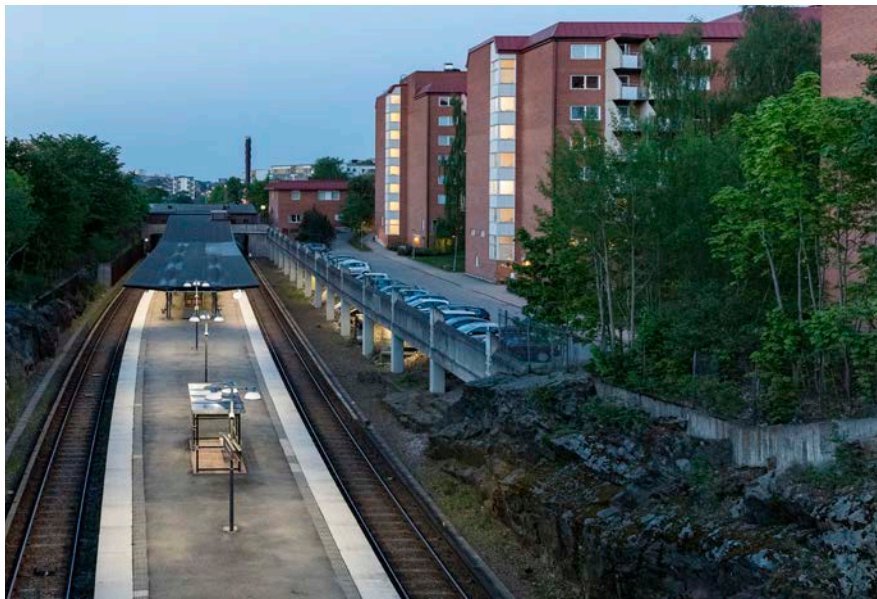
I Stockholm byggde de allmännyttiga bostadsbolagen servicehus under det sena 1970-talet och det tidiga 1980-talet. I några fall uppfördes som en utökning av befintliga centrumanläggningar, andra gånger i mer perifera lägen.

I Axelsberg fick AB Stockholms hem under 1970-talets andra hälft uppdraget att bygga ett servicehus på marken direkt söder om tunnelbanestationen. En stadsplan togs fram 1979. I planen för Hägerstens gård var marken här utlagd för parkeringshus med bensinstation och för park. Någon komplett anläggning för parkering hade inte byggts.

I den nya stadsplanen omtalas möjligheterna att förstärka serviceutbudet i direkt anslutning till tunnelbanan och det befintliga centrumet. Att kunna erbjuda en livsmedelsaffär på 100 m avstånd från servicehuset var naturligtvis utmärkt. Inom anläggningen byggdes en vårdcentral, en barnstuga och ett pensionärsbostadshotell med 200 lägenheter med omvårdnadsavdelning för ytterligare ca 50 pensionärer.

Ett viktigt inslag var gemensamma ytor både inne och utomhus.

Eftersom anläggningen för att rymma programmet på den smala tomten blev 250 m lång var det angeläget att den bröts upp på olika volymer. Omständigheterna var också speciella genom att den i söder angränsade direkt till villakvarteren från 1920-talet (två villor lösts in och revs) medan den i norr mötte storskaligare rum och strukturer som tunnelbanan, centrumtorget och skivhusen gav. Stommen i servicehuset var kopplade lamellhus i tre och åtta våningar.

Servicehuset intill Axelsbergs tunnelbanestation. Foto Stockholm Stad.

Axelsbergs servicehus uppfördes 1980-84. Arkitekt var FFNS och landskapsarkitekt Jan Särög.

Utbyggnaden av kv. Jungfru Lona gav en tidsenlig utökning av centrum med utökat socialt utbud och ett servicehus i allmännyttans regi. Här var det en komplett anläggning med eget torg. Liksom andra servicehus har det en unik utformning men med gemensamma drag vad gäller innehåll och uppbyggnad, där förbindelser mellan huskropparna i glasade gångar är ett vanligt tema.

FORTSATT UTBYGGNAD - BOSTADSENKLAVEN HÄGERSTENSHAMNEN

Nästa utbyggnadsetapp i centrala Hägersten var omvandlingen av Olsson & Rosenlunds eget verksamhetsområde i Hägerstenshamnen. Brädgårdsområdet ägdes av JM Byggnads och Fastighets AB, men stora delar av marken som kom att ingå i planområdet var ägt av staden. Stadsplanen utarbetades under 1985-86 och vann laga kraft 1987. Byggnaderna uppfördes 1987-90 av JM efter ritningar av FFNS, ett av 1980-talets ledande arkitektkontor.

Staden såg området som mycket attraktivt för bostadsbebyggelse men grundläggningsförhållandena var besvärliga. Avståndet till befintliga skolor var också stort så det behövde byggas en. Rivningen av Olsson & Rosenlunds verksamhetsbyggnader beklagades i någon mån.

Planen gav möjligheter att uppföra ca 270 lägenheter fördelade på sex stjärnhus i åtta våningar och lägre lamellhus. Genom grupperingen kunde man undvika ett alltför kompakt intryck och ge många lägenheter sjöutsikt. I planbeskrivningen påtalas att punkthusen finns etablerade i området, bl. a. vid Klubbacken och Torsten Alms gata i Aspudden. Parkering löstes på låga p-däck.

I planarbetet fortsatte Stockholms stad att säkra friytor vid vattnet och strandpromenad för allmänhetens räkning.

Bostadsområdet Hägerstenshamnen är ett av de vattennära omvandlingsprojekt som varit så vanliga i Stockholm under 1900-talet och som fortsätter än idag. Här gjordes det i en tidsenlig form, en tät bebyggd enklav likt Minneberg, men i liten skala. Själva byggnadernas skala och form var liksom ofta på 1980-talet inspirerad av befintlig bebyggelse i omgivningen.

Selmedalsringen, bostadsområdet i Hägerstenshamnen med stjärn- och lamellhus.

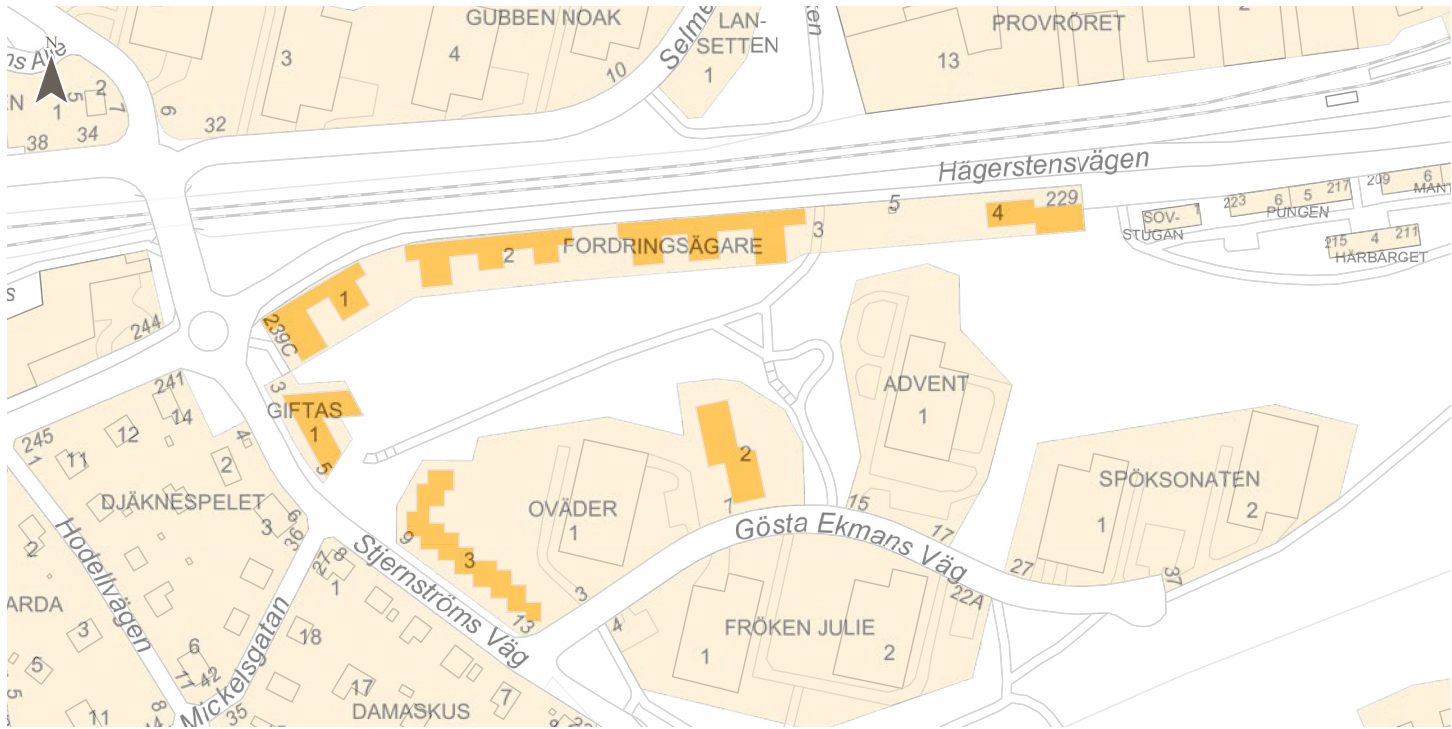
FÖRTÄTNINGAR LÄNGS HÄGERSTENSVÄGEN

I början av 2000-talet började stadsbyggnadskontoret, i enlighet med Stockholms översiktsplan från 1999, att studera en stadsutveckling i Axelsberg. Ett program som inbegrep ny bebyggelse längs Hägerstensvägen och Selmedalsvägen och överdäckning av tunnelbanan utarbetades 2002. Några år senare utarbetades detaljplan för det nya kvarteret Fordringsägare längs Hägerstensvägens södra sida, norr om skivhusen vid Nybygget och Gösta Ekmans väg. Planen vann laga kraft 2007 och bebyggelsen uppfördes 2009-14.

I öster, med kontakt med 1930-talets smalhus, byggdes 2009-11 ett fyravånings lamellhus av Ikano Bostad och Hökerum bygg. På andra sidan en markparkering byggdes tre sju våningar höga lamellhus av Ikano Bostad och Familjebostäder. Dessa byggnader var betydligt storskaligare, i sju våningar och med gårdsflyglar. Parkering anordnades dels på mark mellan byggnaderna, dels i garage under husen. För ritningarna till de nya byggnaderna i kvarteret svarade Arkitekthuset i Jönköping.

Det mindre lamellhuset i öster gavs en stillsam utformning med vitputsade fasader och sadeltak. De större volymerna formades med en mer uttrycksfull gestaltning i mörka och ljusa betongelement och olikfärgade keramiska plattor i sockeln mot gatan.

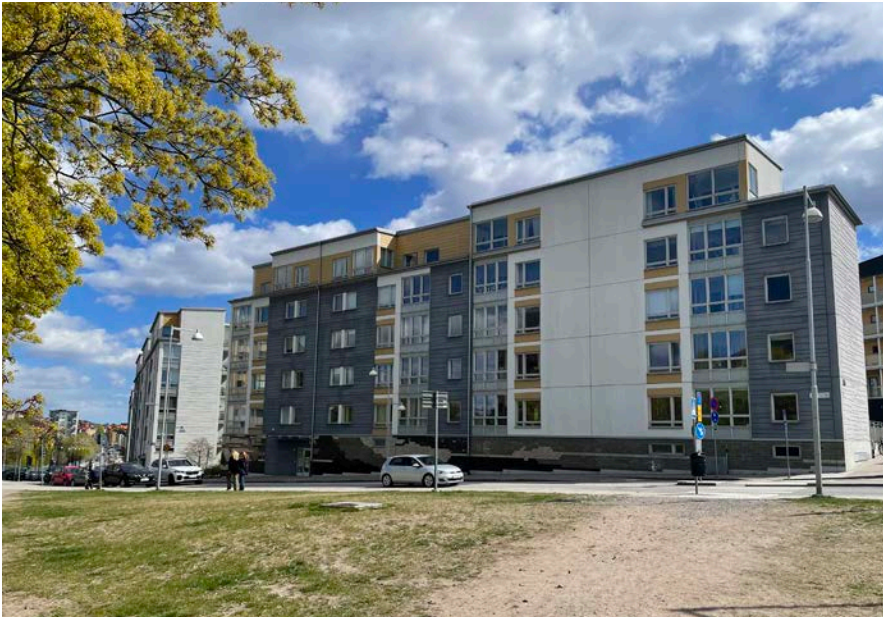
Utbyggnaden av kvarteret gjordes parallellt med att Hägerstensvägen i dessa delar fick en ny utformning med smalare körbana, cykelbanor och trädplantering. Biltrafiken begränsades.. Den påtagliga variationen byggnaderna emellan kopplades till villabebyggelsens karaktär.

Orienteringskarta
förtätningar.

Kvarteret Fordringsägare. Byggnaden närmast smalhusen från 1930-talet, anknyter i någon mån till sina grannbyggnader.

Korsningen Hägerstensvägen/Stjärnströms väg med ett stadsmässigt anslag i gruppering men inte i utformning av byggnaderna.

NYA FÖRTÄTNINGAR LÄNGS MED STJERNSTRÖMS VÄG OCH NY FÖRSKOLA

År 2011 och 2013 anvisade Exploateringsnämnden mark för nya bostäder längs Stjernströms väg och för en ny förskola vid Gösta Ekmans väg. En ny detaljplan antogs 2015. I planområdet ingick betydande grönytor inom området Nybygget för att möjliggöra upprustning av dessa och av en bollplan i sluttningen ned mot kv. Fordringsägare.

Bebyggelsen enligt planen realiserades 2016-20 (förskolan färdig 2016). Flerbostadshusen uppfördes som bostadsrätter av RW

Bostad. För ritningarna till de tre nya byggnaderna svarade ZIN Arkitektur. De två flerbostadshusen uppfördes med två olika angreppssätt. Det norra, Giftas 1, uppfördes med målsättningen att fortsätta den mer stadsmässiga bebyggelse som uppförts i kv. Fordringsägare.

Häri ingick att uppföra en volym som inte hade utkragande balkonger mot gatan och att skapa en liten platsbildning mot cirkulationsplatsen i mötet mellan den upprustade, gentemot tidigare mer cyklist- och fotgängarvänliga Stjernströms väg, och Hägerstensvägen. Det södra flerbostadshuset, Oväder 3, skulle å sin sida skapa en mjuk övergång mellan villabebyggelse

och 1960-talets skivhus. Båda byggnaderna ansågs kunna göra nytta för att ge stadga åt gaturummet. Den påtagliga variationen i byggnaderna emellan kopplades till villabebyggelsens karaktär.

Det norra huset gavs ett direkt möte med gatan medan det södra uppfördes med förgårdsmark som genom ängskaraktär och fruktträd skulle ge en tydlig koppling till villaområdet.

Förskolan har givits en lekfull gestaltning där klara färger som kan vara inspirerade av 1960-talets mer färgstarka konst och arkitektur står i stark kontrast till ofärgade fasader av träpanel.

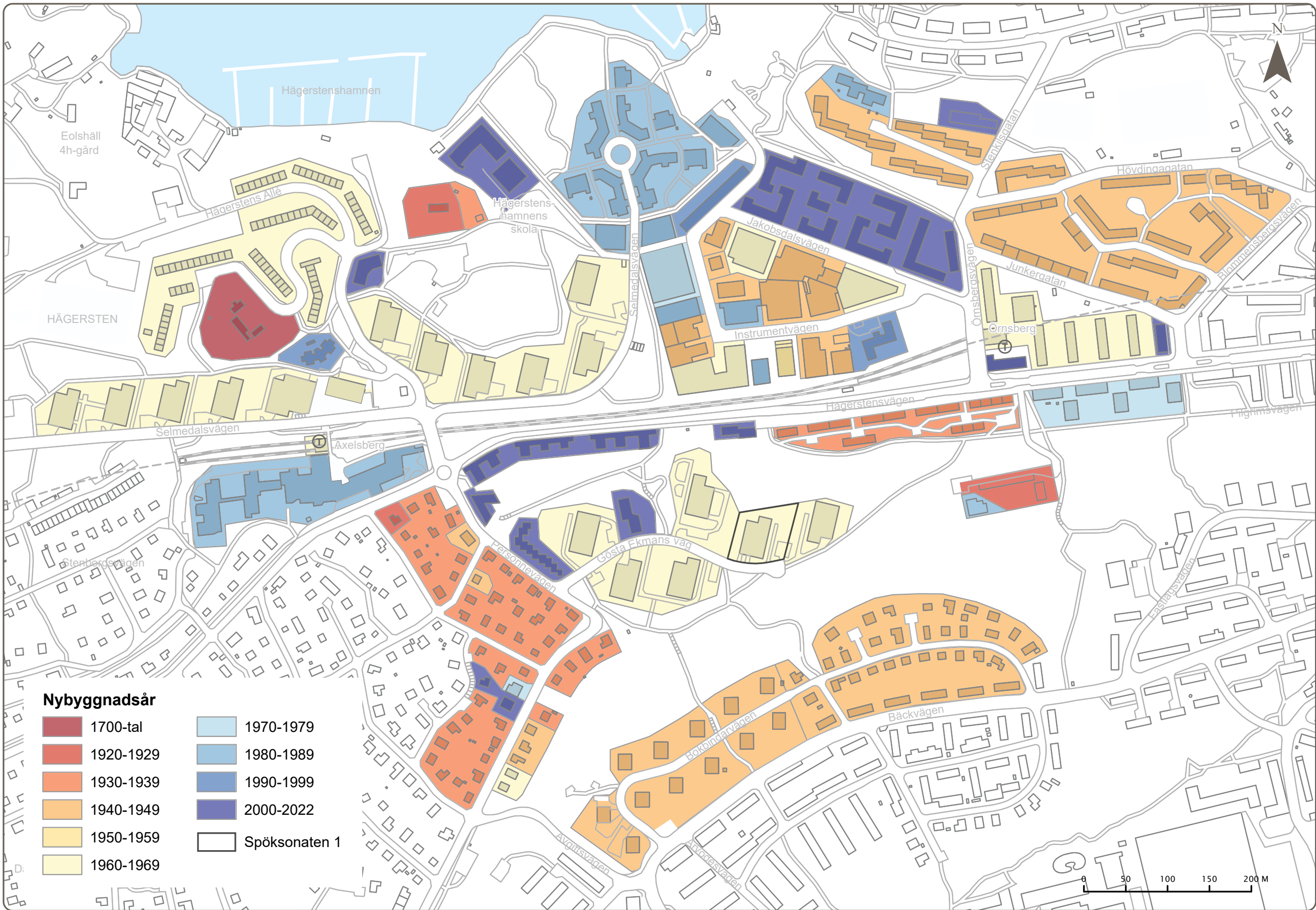
Kvarteret Oväder utmärker sig i omgivningen.

Kvarteret Giftas.

Den nya förskolan på Gösta Ekmans väg.

SKIVHUS - FASCINATION OCH FARHÅGOR

När stadsplanen för Nybygget utarbetades byggdes ett stort antal höga bostadshus runt om i landet. Sedan 1940-talet hade punkthuset, dvs flerbostadshus med endast ett trapphus, blivit vanliga. Många svenska stadsdelar från 1940- och 50-talen var helt uppbyggda med lamellhus och punkthus. Punkthusen varierade i höjd från tre upp till ca 12 våningar.

Ären efter 1955 började intresset på allvar väckas för skivhuset, dvs höga lamellhus med två trapphus eller mer. Runt om i världen uppfördes skivhus för fullt, byggnadstypen var gångbar i takt med att exploateringen och skalan växte. Dessutom var det höga, slanka skivhuset själva sinnebilden för den internationella modernismen som nu växte sig allt starkare. Med skivhuset kunde visionerna om att bo med fria luften som granne och med omgivande park realiseras. Genom att hustypen tog så lite mark i anspråk kunde grönskan breda ut sig runt byggnaderna. Förgrundsgestalten framför andra, Le Corbusier, hade själv bidragit med ett mycket inflytelserikt exempel i Marseille i Frankrike, uppfört 1947-51.

I Västtyskland och USA men även i Sydamerika byggdes under 1950-talet ett stort antal, mycket höga och långa skivhus. På den internationella utställningen Interbau i Berlin 1957 dominerade skivhusen helt.

I den svenska facktidsskriften Arkitektur diskuterades skivhuset intensivt under andra hälften av 1950-talet. De första exemplen i landet höll just på att uppföras (1957-58). Man såg tydliga fördelar med byggnadstypen eftersom det möjliggjorde bättre planlösningar än punkthuset. Men farhågorna var flera. Det ifrågasattes om det var lämpligt för barnfamiljer att bo i höghus. Risken fanns att man tappade de mänskliga proportionerna och att utemiljön skulle bli lidande. Man var också orolig för stadsbilden i stort eftersom det var hittills oprövat med så stora byggnadsvolymer i landskapet.

Debattörer poängterade att det var viktigt att ställa husen luftigt. Man påvisade också att om hushöjden begränsades till 6-7 våningar kunde trädtoppshöjden och därmed förankringen till marken hållas. Därtill fanns en rad tekniska och ekonomiska frågor som hängde samman med att byggnadstypen var oprövad. Man befarade att man byggde felaktigt tekniskt eftersom erfarenhet saknades.

På 1960-talet slog skivhuset igenom på bred front samtidigt som punkthusbyggandet minskade drastiskt. Skivhuset kom att bli sinnebilden för miljonprogrammet och skalan växte jämfört med de relativt modesta exemplen från 1950-talet. I Sverige har skivhus till största delen uppförts med relativt många trapphus. Loftgångar och invändiga korridorer har inte varit lika vanliga som på kontinenten.

Bredäng är Stockholms och ett av landets främsta exempel på stadsplaneringsidealet hus-i-park. Här har skivhusen, uppförda 1963-65, en självklar huvudroll. Redan i slutet av 1960-talet började skivhuset ifrågasättas och det glesa stadsbyggandet ersattes av tätare ideal. Notera de bruna skivhusen i Hägersten i bildens övre kant. Foto från Flickr.

SKIVHUSEN I HÄGERSTEN

Skivhusen i Nybygget och Hägerstens gård är totalt 17 till antalet och var numrerade i en löpande serie där Spöksonaten var nr 16. Byggnaderna uppfördes 1965-73 (flertalet hus var uppförda vid 1960-talets utgång) av Stockholms större och mindre byggmästarfirmor som ofta byggde för egen förvaltning. Idag välkända bolag som Einar Mattsson, John Mattson Byggnads AB och Heba var bland dessa. Till många av byggnaderna, däribland Spöksonaten 1, står Andromeda Ekonomisk Förening som byggherre på de ursprungliga bygglovblanketterna. Vilka som stod bakom föreningen har inte undersökts men i Spöksonaten 1 svarade Folke Ericsson Byggnads AB för byggnadsarbetet och bolaget bör ha varit en intressent i föreningen (Folke Ericsson var även byggherre till byggnader i kv. Förgyllda Bägaren och kv. Gubben Noak).

Även om byggherrarna var många och konkurrerande företag bör det ha funnits ett stort mått av samordning när det gäller projektering och exempelvis anläggningsbyggande, däribland panncentraler och värmeledningar. Sannolikt fanns också samarbeten ifråga om materialinköp.

Samtliga hus är ritade av Ancker Gate Lindegren, i flertalet fall har Sten Lindegren signerat ritningarna. Landskapsarkitekturen samordnades också, trädgårdsarkitekt Axel Tidermark svarade för ritningarna.

Hur denna samordning var reglerad av staden eller Olsson & Rosenlund är okänt men klart är att det funnits höga ambitioner om att trots de många byggherrarna uppnå en hög grad av enhetlighet i området.

Byggnaderna uppfördes exempelvis med samma fasadmaterial, brun genomfärgad ädelputs med inslag av glimmer. Vilken grad av enhetlighet putskulören hade ursprungligen är oklart men sannolikt förekom endast små skiftningar byggnaderna emellan. Skivhusen hade samma fönstersättning med brunmålade träfönster där tidens smala vädringsbågar är tongivande. Placering och utformning av balkonger var enhetlig. Räckena utfördes som täta betongskivor med frilagd ballast av inhemskt stenmaterial som ger en röd ton på håll. Fönsterbleck och de nätta takfotsinklädnaderna var utförda i kopparplåt. Entréportarna placerades indragna i naturstensklädda nischer och byggdes i teak.

Byggnadernas motfallstak, osynliga för omgivningen med undantag för mindre takuppbbyggnader, belades med papp.

BYGGHERRAR

NYBYGGET

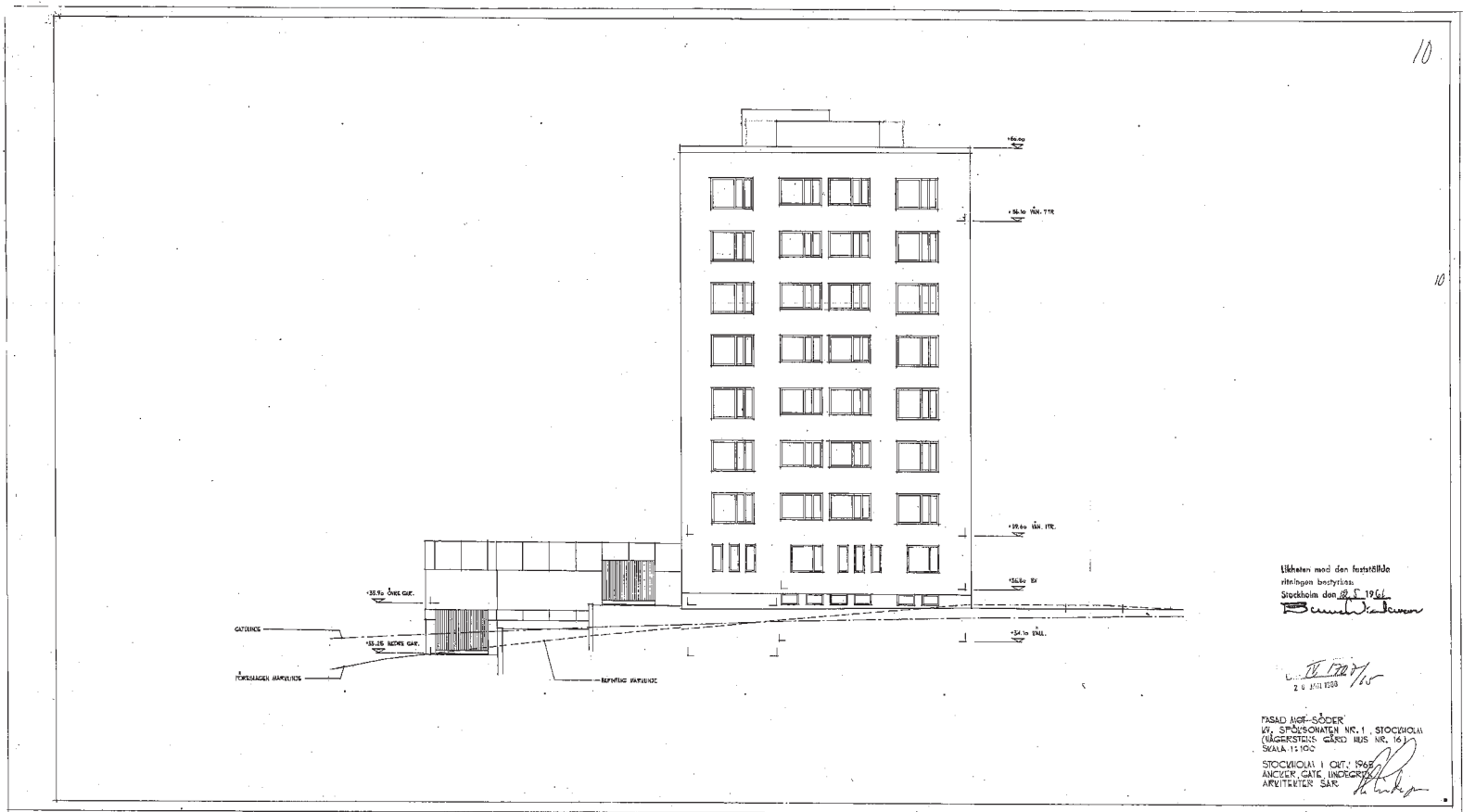
- Andromeda Ekonomisk Förening
- Byggnadsfirman Ragnar G Bodin
- Dan Åkerlund Byggnads AB (2 hus)
- Gösta Nordemo Byggnads AB
- John Mattson Byggnads AB

FÖRGYLLDA BÄGAREN

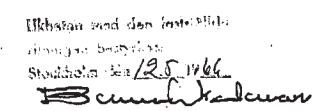
- Ingvar Sjölander
- Bertil Reibo
- Stig Adling
- Byggnads AB Abacus
- Heba Byggnadsaktiebolag
- Folke Ericsson Byggnads AB

GUBBEN NOAK

- Andromeda Ekonomisk Förening
- Einar Mattson
- Tage Ljungbergs Byggnads AB
- Folke Ericsson Byggnads AB

Spöksonaten 1, gavel mot söder. Här framträder den täta fönstersättningen i gaveln. Den avspeglar spegelvända lägenheter, dvs icke genomgående i gavellägen. Garaget har separata infarter för de två nivåerna. Källa: Stockholms stadsbyggnadsnämnds arkiv.

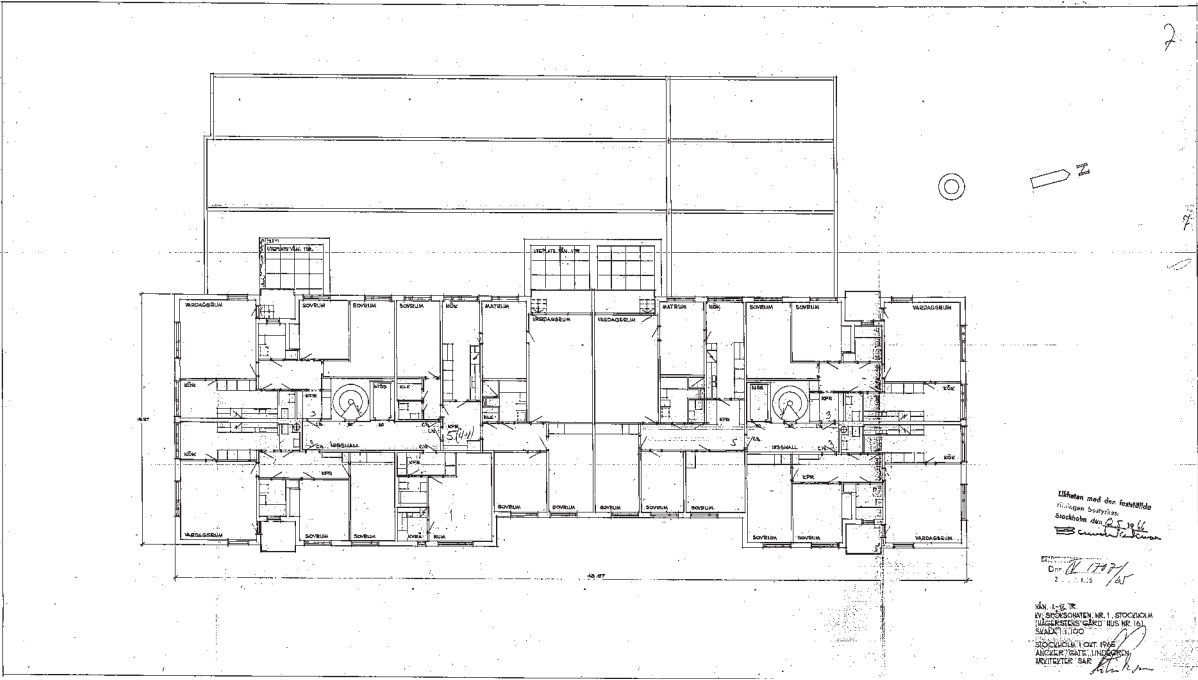

L 1707 /
 20 JAN 1956 165

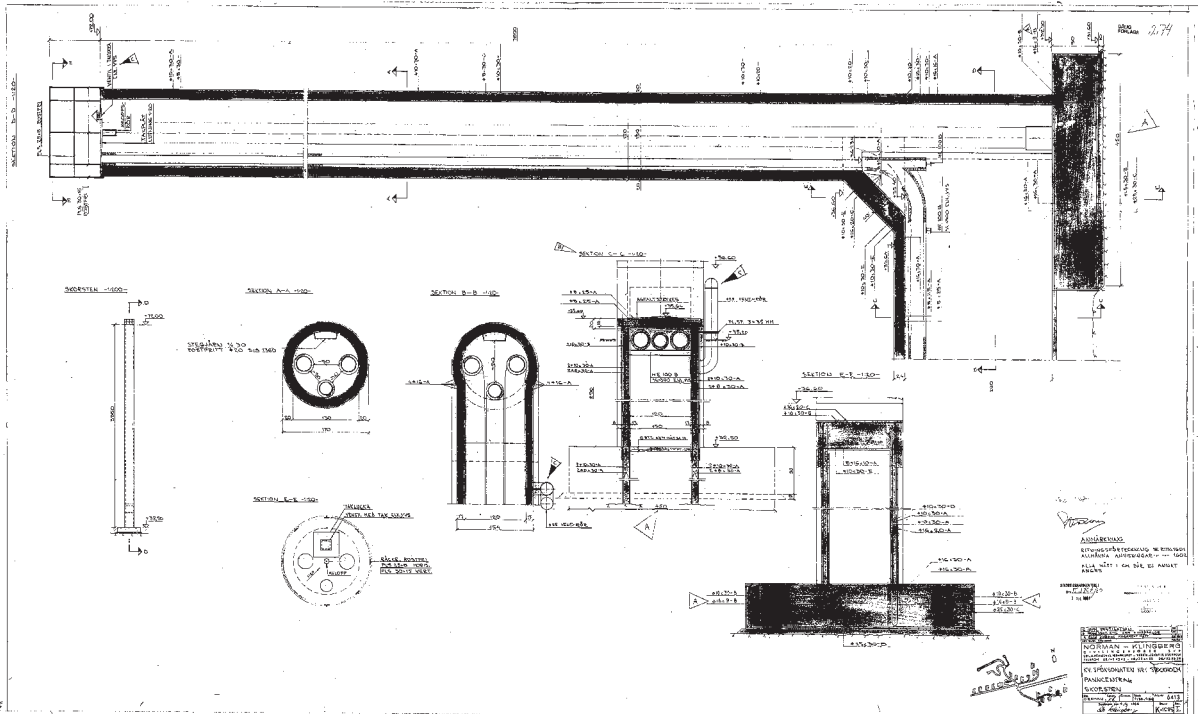
FASAD MOT ÖSTER
KV. SPÖLSONATEN NR. 1, STOCKHOLM
(HÄGERSTENS GÅRD HUS NR. 16)
SKALA 1:100
STOCKHOLM I OKT. 1965
ANCKER, GATE, LINDEGREN
ARKITEKTER SAR

Bygglösvritning för Spöksonaten 1, undertecknad Sten Lindegren och daterad oktober 1965. Entréfasaden mot öster med varierad fönstersättning och indraget teknikutrymme på taket. Källa: Stockholms stadsbyggnadsnämnds arkiv.

Skivhusen är inte renodlade skivhus. De har inte en strikt rektangulär planform. Längs östra sidorna har gjorts en förtagning som gör huskropparna smalare på mitten. Det är i dessa lägen som lägenheterna är genomgående, i de tjockare delarna av byggnaderna är lägenheterna enkelsidiga eller placerade vid hörn och då med rum i två väderstreck.

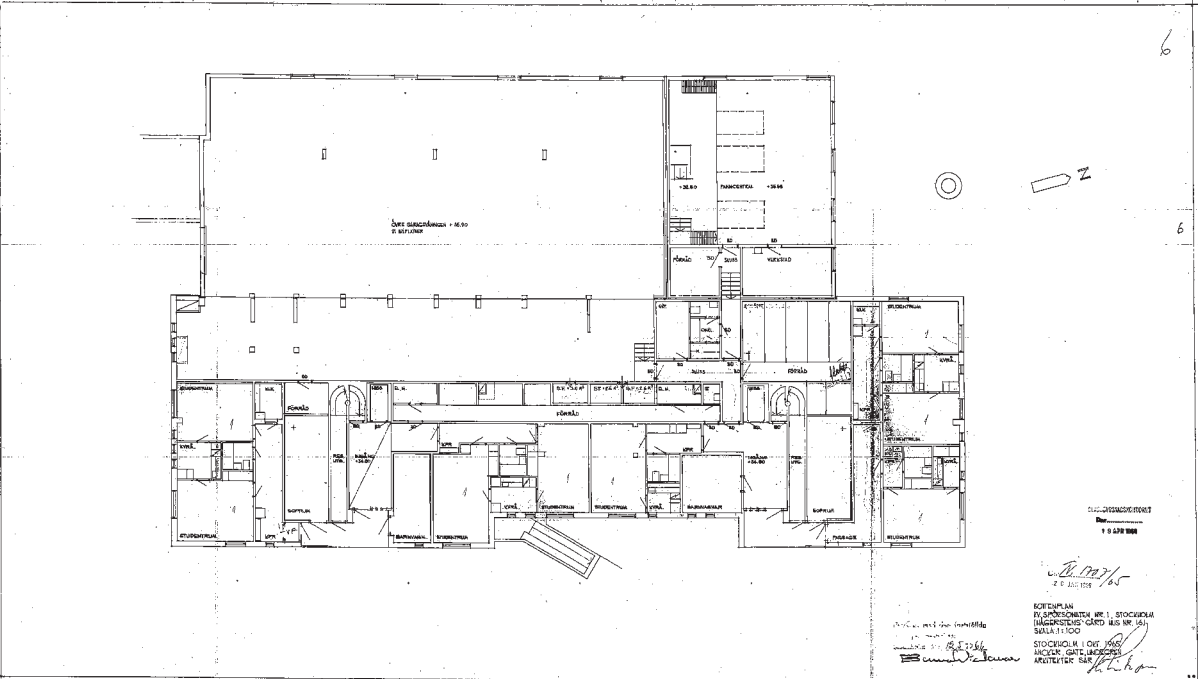

Ursprunglig plan av vån 1 tr som visar lägenhetsindelningen och indraget i huskroppens mitt. Vissa lägenheter gavs uteplatser på garagetaket. Källa: Stockholms stadsbyggnadsnämnds arkiv.

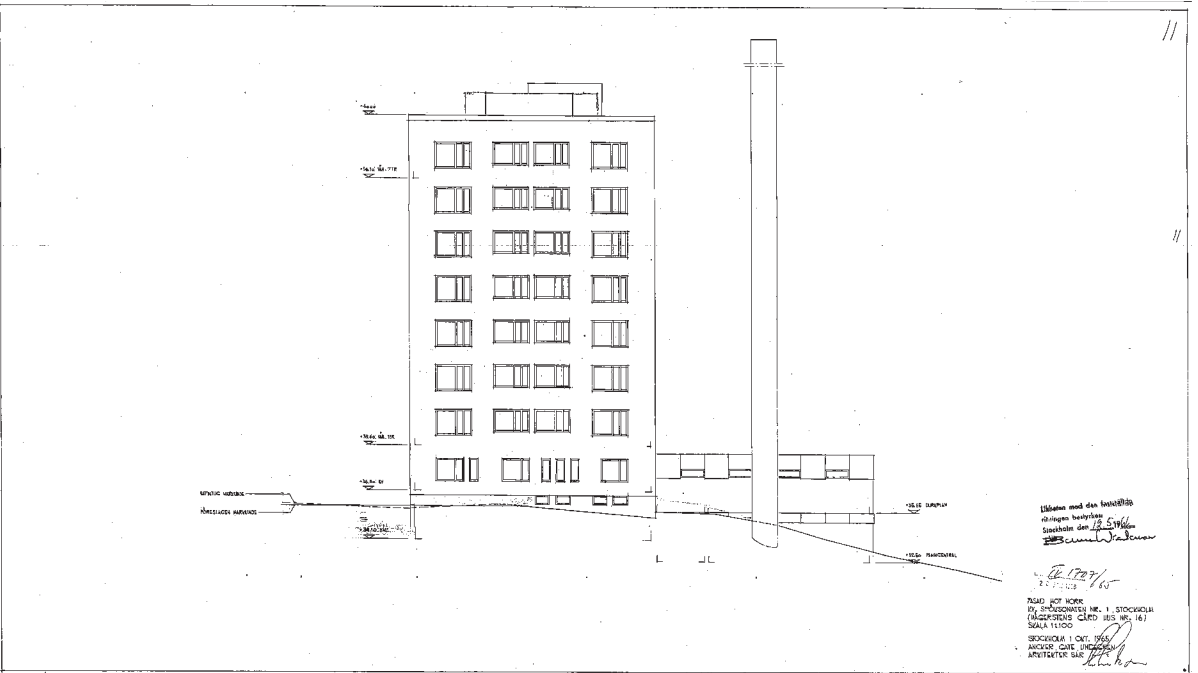

Pannskorstenen, konstruktionsritning av Norman-Klingberg civilingenjör 1966. Källa: Stockholms stadsbyggnadsnämnds arkiv.

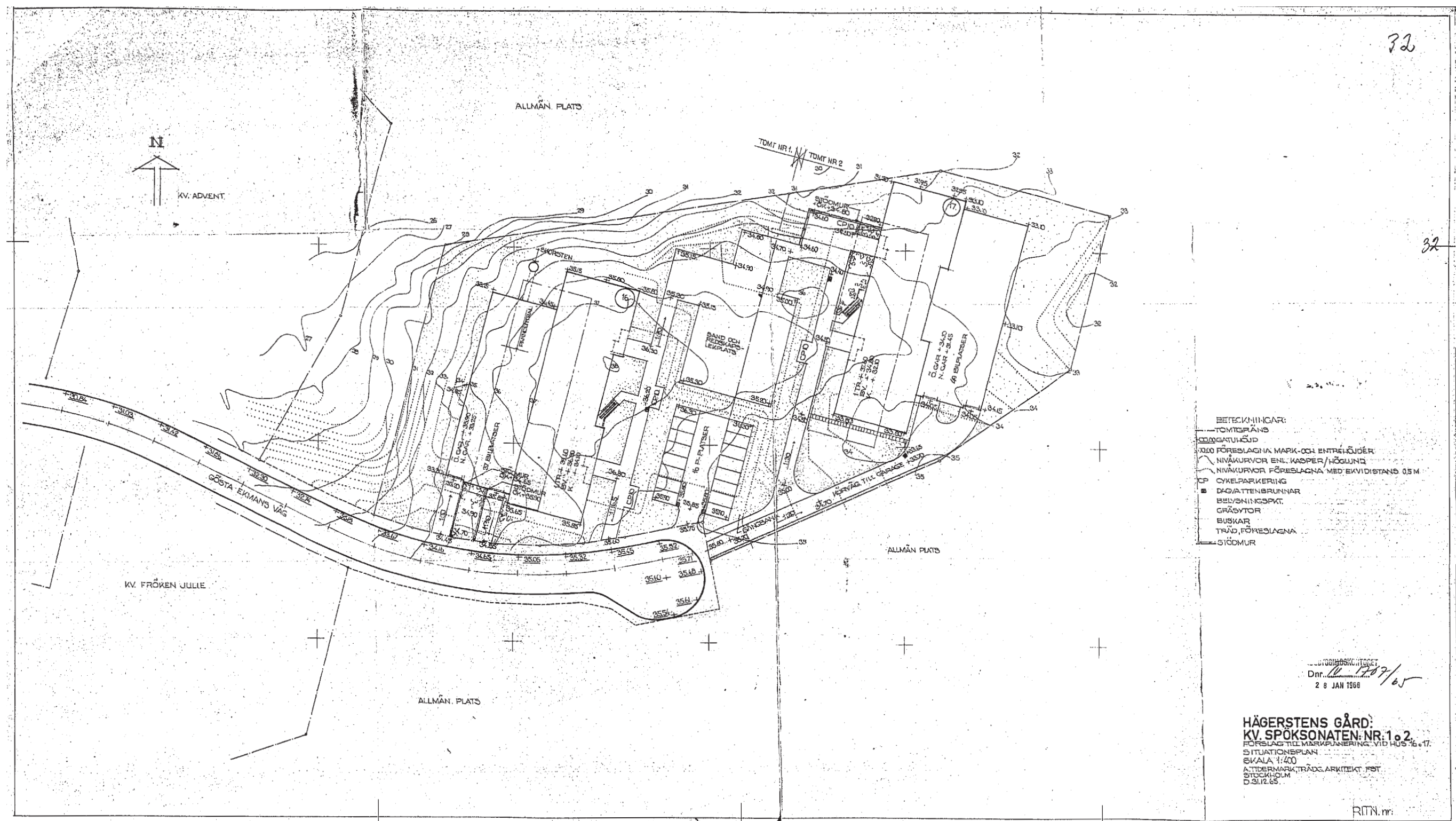
Garagebyggnaderna som utgör ett karaktäristiskt inslag i området då de inte placerades friliggande utan tätt kopplade till skivhusen uppvisade både till volym men möjligen också till form och material större variation. Garagen ligger inte strikt på samma sida av byggnaderna utan har placerats efter terrängförhållandena. I kv. Förgyllda Bägarens flackare topografi har de kunnat placeras mer enhetligt.

Plan över bottenvåningen. Garageytorna sträcker sig in i skivhuskroppen. Ett antal studentlägenheter har placerats i ljusa lägen. Norra delen av garaget upptas av panncentralen. Källa: Stockholms stadsbyggnadsnämnds arkiv.

Norra gaveln och relationen till pannskorstenen, som sig bör högre än bostadshusen. Bygglövnritningarna visar hur marknivåerna justerades i samband med bygget av husen. Källa: Stockholms stadsbyggnadsnämnds arkiv.

NULÄGE OCH KARAKTÄRSDRAG

NÄROMRÅDET

Hägersten är ännu väl avläsbart i sina beståndsdelar och sin utveckling hittills. Området präglas främst av den brokighet det fått genom de många och i sig olikartade utbyggnadsepoker som passerat under 1900-talet. Bostadsområdena från de olika etapperna är idag i stort välbevarade med tydliga avgränsningar sinsemellan. Förtätning under 2000-talet har dock kommit att innebära en splittring mellan de två grupperingarna av skivhus.

Till väster om nybygget på motsatt sida Stjernströms Väg, ligger det villaområde som byggdes ut under 1930-talet, Hägerstens trädgårdsstad. Bostadsområdet har en nära koppling till Nybygget men ligger väl avgränsat på väster sida om vägen samt längs båda sidor om Personnevägen. De rektangulära tomterna med kortsidan mot vägen har en i stort oförändrad struktur men någon enstaka förtätning har skett i området på svårbebyggda tomter som tidigare lämnats som naturmark.

Småhusen varierar i storlek, fasadmaterial och uttryck. De flesta entréer vetter ut mot Stjernströms väg, ligger något indragna från vägen och är väl avgränsade mot gatan av häckar och staket. Villatomterna är i huvudsak grönskande med buskage, äldre uppväxta träd samt frukträd. Längs med Stjernströms väg ligger husen i nivå med gatan men västerut längs med Personnevägen reser sig bebyggelsen upp på en höjd. Området är väl bevarat även om tillbyggnader har skett. Från höjden på Personnevägen utgör skivhusen i Nybygget ett dominant inslag i stadsbilden.

Stjernströms väg, 30-talets villor möter den moderna bebyggelsen. I bakgrunden syns skivhusen vid Axelsbergs centrum.

Vy västerut från Spöksonaten sett. Förtätning under 2000-talet har inneburit störst påverkan på stadsplanen från 1959. Den nya bebyggelsen utmed Hägerstensvägen och Stjernströms väg har påtagligt försvagat kopplingen till skivhusen vid Axelsbergs centrum. Det interna gångvägsnätet i Nybygget är omfattande.

Hägerstensvägen har förlorat karaktären av pulsåder genom trafikreglering som införts i samband med förtätningen. Det finns en markant åtskillnad mellan bebyggelse norr och söder om tunnelbaneschaktet och Hägerstensvägen.

Infrastrukturen ger en kraftig barriärverkan, en effekt som understryks av höjdskillnader där verksamhetsbebyggelsen ligger lägre än gatan och bostadshusen söder om ligger fritt och högre. Axelsbergs centrum präglas också av det låga läget i topografin. Centrummiljön har bibehållit mycket av ursprungskaraktären.

Vy österut från Spöksonaten. Kvarteret Digelpressen och smalhusen på södra sidan om Hägerstenvägen, norr om Örnbergs industriområde.

Området rakt söder om Spöksonaten, villaområdet och punkthuset utmed Bokbindarvägen på höjden av Hägerstensåsen.

Smalhusen utmed Hägerstensvägen når till Örnbergs centrum och har viss koppling till Aspudden, även om de uppfattas som en egen enklav i någon mån. Flera av husen ligger i mittför Örnbergs tunnelbanestation och är väl synliga från plattformen. Bebyggelsen är väl exponerad i området med öppna gräsytor runt husen och lövträd mot åsen till. Smalhusen skiljs åt från Spöksonaten och Nybygget genom en kraftig höjdskillnad men binds ändå samman genom sina hus i park-karaktärer intill varandra, på vardera sida om den gång- och cykelväg som löper genom naturmarken vid åsens fot.

Brännkyrkahemmet i kvarteret Digelpressen ligger mer undanskymt, friliggande och med institutionskaraktär. Ett femvånings punkthus i tegel har tillkommit på fastigheten under 1980-talet.

Mellan Spöksonaten och Örnbergs centrum går en välanvänd gång- och cykelväg som utgör Spöksonatens närmsta centrum- och tunnelbaneförbindelse.

Söder om Nybygget reser sig Hägerstensåsen med bebyggelse från 1940-talet, avskilt genom ett brant skogsparti. Höjdläget på åsen markeras av grupperingen av punkthus längs med Bokbindarvägen. Punkthuset utgör en karaktäristisk del av Söderorts stadssiluett. De omgärdas av naturmark i form av tall- och hällmark.

Väster om punkthuset ligger ett småskaligt villaområde, också det utbyggt under 1940-talet. Det utgörs av mindre tvåplansvillor, uppvuxna trädgårdar med något kuperade tomter och inslag av naturmark. Från höjden mellan villor och punkthus finns öppningar med utsiktspunkter ut över Mälaren där skivhusen i Hägersten utgör ett dominant inslag. Områdena binds samman av ett nät av upptrampade stigar och asfalterade gångvägar.

Till viss del gemensam färgskala hos smalhusen och Spöksonaten.

Spöksonaten sedd från utsiktspunkten mellan småhusbebyggelsen längs Bokbindarvägen.

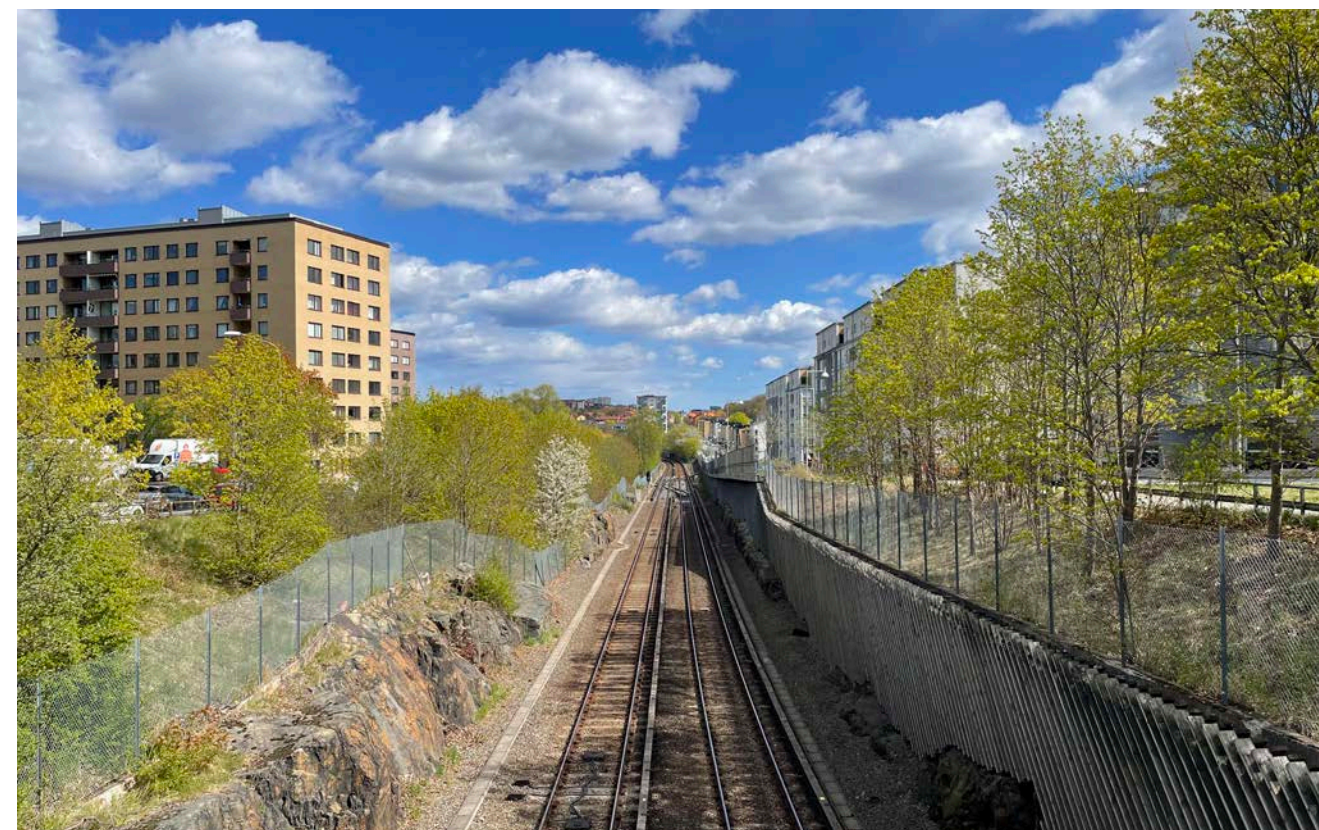
Samspelet mellan skivhusen och smalhusen på vardera sida om gång- och cykelvägen som är en förlängning av Pilgrimsvägen från Aspudden.

Från Örnbergs tunnelbaneperrong utgör Spöksonatens två skivhus och skorstenen blickfång.

Axelsbergs centrum. Foto Stockholm Stadsmuseum. Fotot är inte från 2022 men är i allt väsentligt representativt för nuläget. Skivhus i kv. Gubben Noak i bakgrunden.

Få kopplingar finns över tunnelbanediket, något som påverkar kontakten mellan stadsdelens olika delområden.

SKIVHUSEN I HÄGERSTEN

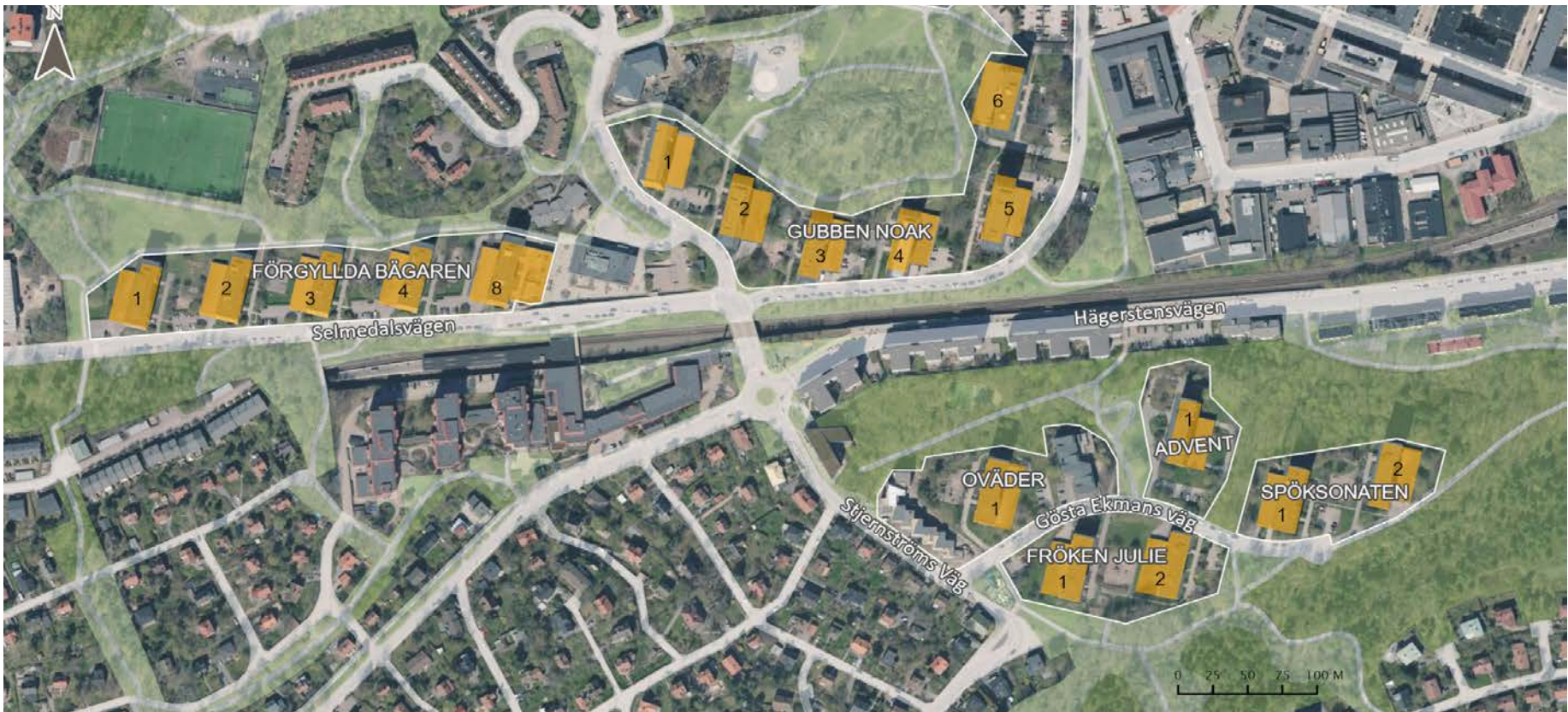
Sambandet mellan skivhusen vid Hägerstens gård och Nybygget har försvagats avsevärt av bebyggelsen i kvartern Fordringsägare och Giftas, åtminstone sett från de centrala rummen. Det finns fortfarande luckor mellan husen som ger kontakt.

Det finns ändå stora likheter mellan skivhusgrupperna genom byggnadernas riktning och utformning, garagebyggnader och lekplatser, grönska, och trädplanterade gaturum.

I kvarteret Förgyllda Bägaren är topografin planare och placeringen av husen mer regelbunden och strikt i linje utmed Selmedalsvägen. Även om husen angränsar till ett parkstråk med grönytor som omgärdar Hägerstens gård, radhusen och Axelsbergs bollplan finns här inte samma uttalade parkkaraktär.

Kvarteret Gubben Noak är något mer kuperat, dels genom en bergknalle som höjer sig centralt mellan husen men också sluttande ned mot Arkenparken och Hägerstenshamnens skola. Här är karaktären längs gatan något grönare med mer uppvuxna träd men också relativt stora markparkeringar.

Skivhusens från början närmast enhetliga utseende har förändrats successivt genom ändring av delar som fönster, balkonger och takfotsinklädnader. Mest påtaglig ändring har dock en allt större kulörvariation avseende putsfasaderna inneburit. Vissa fastighetsägare har sökt skapa ljusare, gulare uttryck medan en av byggnaderna (Förgyllda Bägaren 8) blivit närmast mörkgrå.

Orienteringskarta skivhus.

Kvarteret Förgyllda Bägaren med den karaktäristiska raden av gavlar. Gavlarna har mått och fönstersättning lika 1950-talets punkthus.

Gårdsmiljö, Kvarteret Gubben Noak med 1960-talstypisk sand- och grusyta och låga trästaket.

Förgyllda Bägaren 8 har fått ny fasadfärg, från brun till mörkt gråbrun.

Kvarteret Fröken Julies två skivhus är omgärdade av vidsträckt natur- och parkmark. Fröken Julie 1 längst bort i bild är kanske det av de sjutton skivhusen som är mest välbevarat. Förskolan i höger bildkant håller inte samma riktning som skivhusen.

GÖSTA EKMANS VÄG/NYBYGGET

Området Nybygget kring Gösta Ekmans väg har en mycket grön och parkartad karaktär med stora nivåskillnader. Gösta Ekmans väg utgörs av ett utpräglat grönt gaturum med planterade träd på båda sidor. Vägens böjda form påminner om hur man i Nybygget till skillnad från de andra skivhusen har fått anpassa sig mer efter landskapets förutsättningar. Här finns också en mjukhet i landskapet som inte finns i förtätningarna runt Stjernströms väg.

Även om anpassningar till landskapet skett så har skivhusgruppens placering i sluttningen inneburit att marken behövt jämnats ut och fyllas upp. Skivhusen ligger därmed på en lätt platå utmed åsens sluttning. De olika kvarteren har lättare nivåskillnader sinsemellan. Advent ligger dock tydligt lägre i topografin än övriga byggnader.

Vägen har en tydlig gatusektion med körbana och gångbanor på båda sidor. Man har använt sig av enkla och anspråkslösa material som asfalt. Utmed vägen finns gatuparkering och intill husen rektangulära markparkeringar omgärdade av häckar.

Mellan husparen samsas parkeringsytorna med lekplatser. Entreérna till husen avgränsas av buskage och häckar, öppna grönytor omgärdar husen. Även söder om Fröken Julie finns ett generöst

parkstråk. Husen i kvarteren Advent och Oväder ligger något friare från de andra och inte i par som Spöksonaten och Fröken Julie.

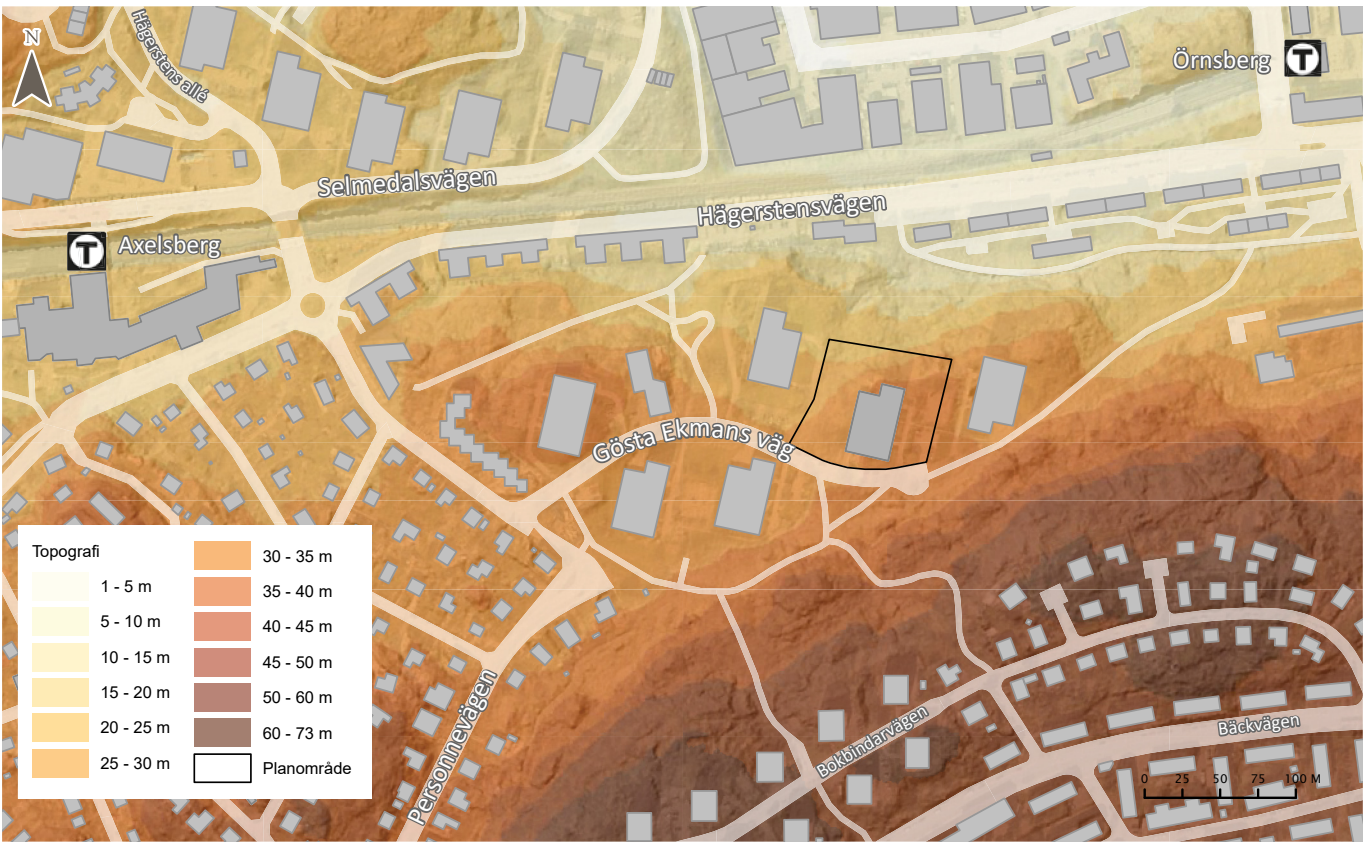
Samtliga hus ligger placerade i samma konsekventa riktning med kortsidorna vända mot gatan. Inslaget av lokaler och verksamheter är glest. Den nya förskolan har lokaliserats i en annan riktning jämfört skivhusen men med kortsidan mot vägen, den vänder baksidan till med trappa och grusad yta.

Hus i park-karaktären är fortfarande påtaglig i hela området. Naturmarken som omgärdar Nybygget, Hägerstensåsen, är en del av ett långt sammanhängande grönt stråk från Aspudden till Västertorp. Längre ner i sluttningarna består den av lövskog med inslag av äldre värdefulla träd, bland annat en del ekar. Högre upp har den karaktären av tall- och hällmarksskog, bitvis med skogskänsla.

Från att området kring Nybygget bebyggdes med arbetarbostäder under tidigt 1900-tal är det tydligt hur stigar och mindre vägar korsat området och bundit det samman med omgivningarna. De kopplingarna är starka och tydliga än idag med flertalet asfalterade och flitigt använda gång- och cykelvägar, i stora drag med samma historiska sträckningar. De följer i regel den så kallade Stockholms-skolans ideal med trappor av granit och handledare i svart smide.

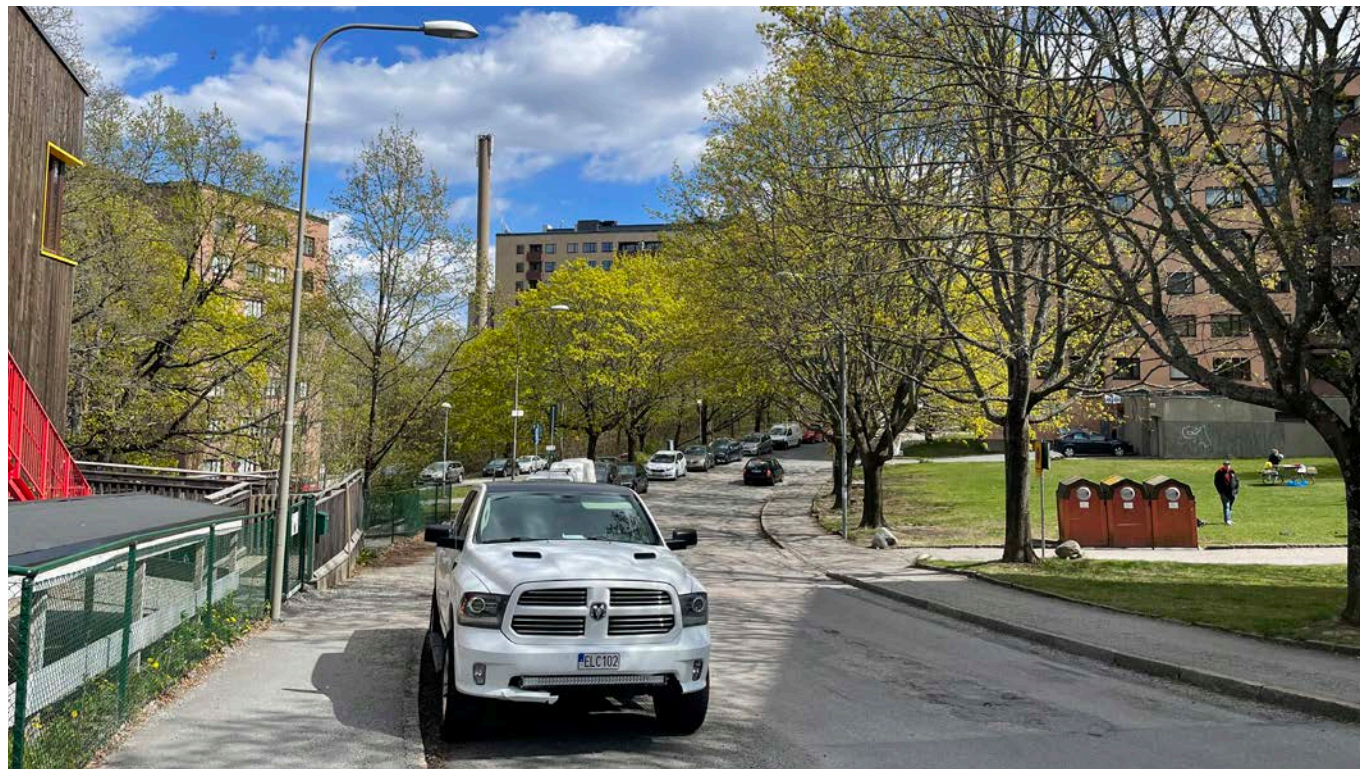
Utemiljöerna avgränsas av häckar.

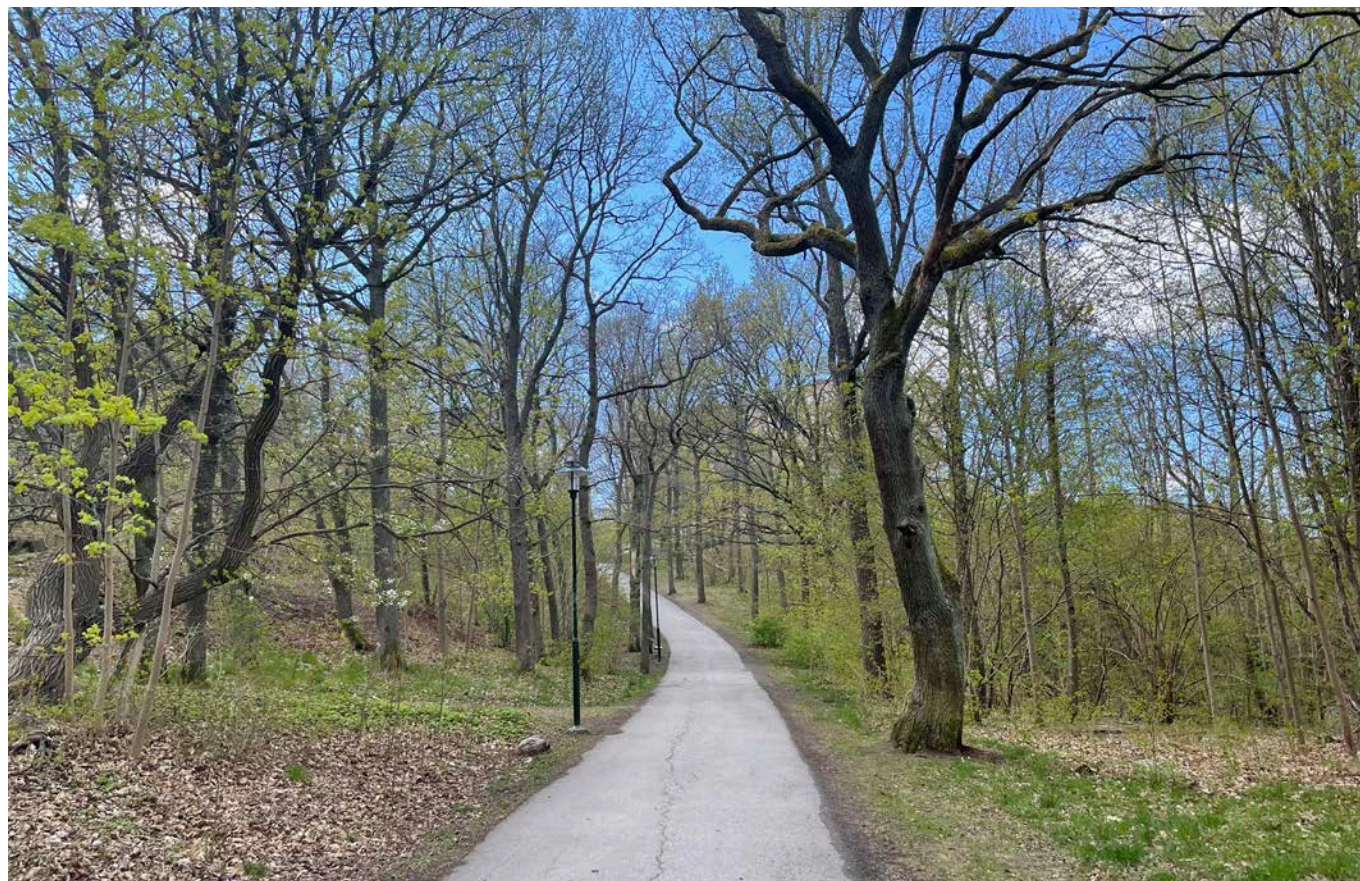
Kartan visar höjdskillnaderna i området. Källa: Lantmäteriet bearbetad av Tyréns.

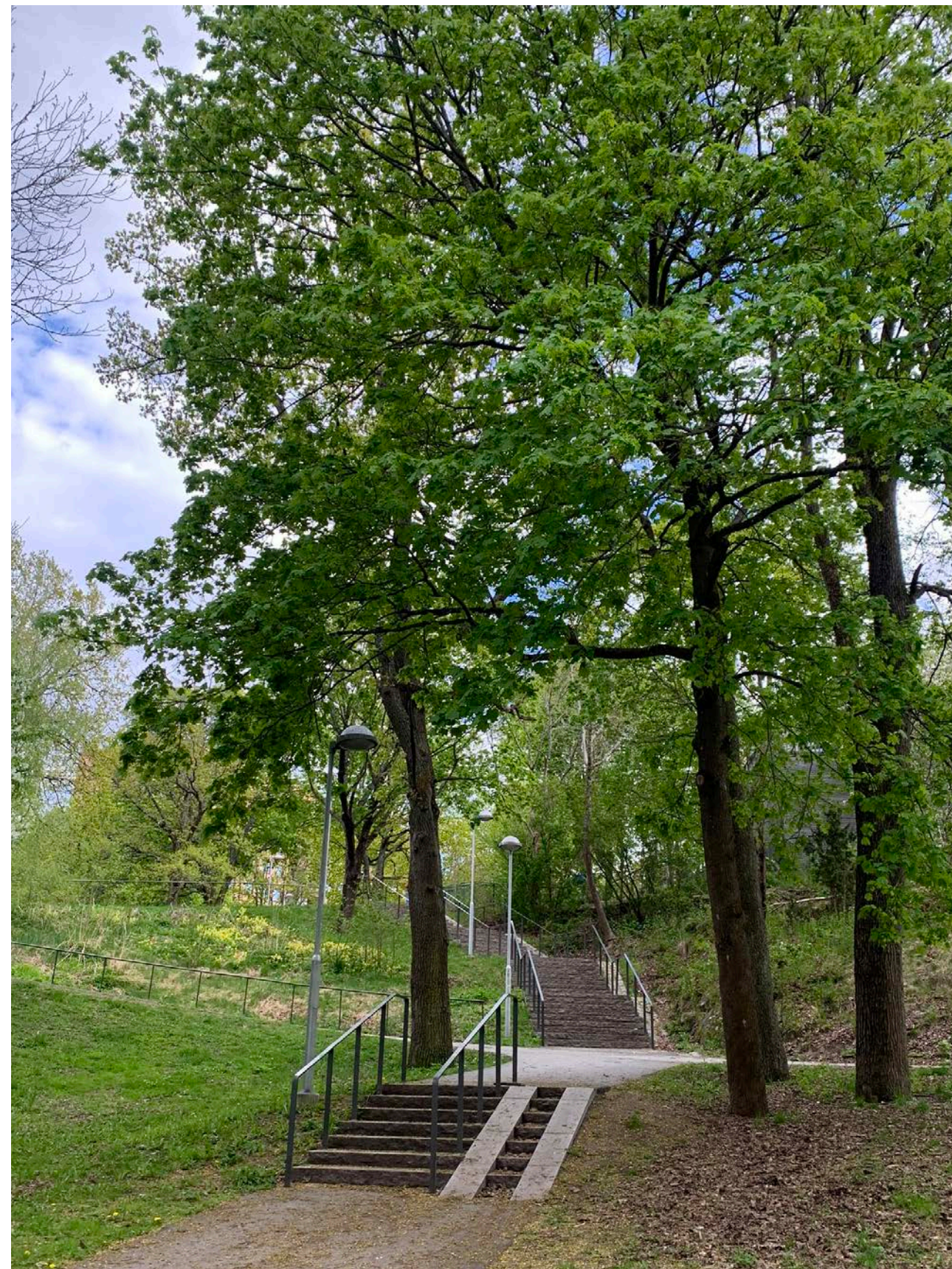
Vid Spöksonaten kommer naturmarken och de branta sluttningarna med hällmarker nära inpå husen. Marken allra närmast byggnaderna består dock av uppfyllnad med mjuka konturer.

Gösta Ekmans väg med en dubbelsidig lönallé, ett karaktäristiskt inslag längs efterkrigstidens gator.

Gång- och cykelväg som förbinder Spöksonaten med Örnbergs centrum. Vegetationen är helt lövbetonad i de nedre delarna men övergår till barrdominerad hällmark i söder.

Gångväg från Hägerstensvägen (mellan husen i kvarteret Fordringsägare) upp till Gösta Ekmans väg. En för ytterstaden karaktäristisk vy med landskapsarkitektur enligt så kallade stockholmsskolans ideal.

SPÖKSONATEN 1

Spöksonaten 1 (husnr 16 i 1960-talets numrering av skivhusen i Hägersten) har i huvudsak kvar den ursprungliga dispositionen av byggnader och mark. Mellan gatan och garageinfarten har det tillkommit flera parkeringsplatser. Lekplats och markparkering finns kvar enligt ursprungligt mönster mellan Spöksonaten 1 och 2 (fastighetsgränsen går mitt i gården). Häckar avgränsar olika ytor och funktioner, ett gunnebostängsel har tillkommit runt lekplatsen (ursprungligen fanns ett lågt trästaket). Mot slänten i norr finns en gräsyta med grill och vindskydd/pergola som inte är ursprunglig.

Direkt norr om byggnaderna på Spöksonaten 1 är vegetationen sparsam, markarbeten efter en bergvärmeinstallation år 2021 har påverkat. Utanför det berörda området lutar marken kraftigt och är bevuxen med tät men ung lövskog.

Väster om garagebyggnaden har marken en tydlig lutning mot kv. Advent som ligger lägre men lutningen är inte lika brant. Även här är det unga lövträd som svarar för en tät vegetationsridå.

Skorstenen är förbunden med den före detta panncentralen genom en betonginklädnad av rökgångarna men upplevs i huvudsak som fristående. Den cylindriska betongskorstenen är kvar i mer eller mindre ursprungligt skick. Fastigheten anslöts till fjärrvärme 1999 så sedan dess har skorstenen inte haft någon egentlig funktion. Panncentralen har också till stora delar kunnat tas i anspråk som lokal. Garagebyggnaden är utvändigt relativt välbevarad men körportarna har bytts ut och möjligen har byggnaden givits en ljusare fasadkulör efterhand.

Skivhuset har kvar sin ursprungliga volym men efter en renovering 2009 och en 2021-22 är merparten av byggnadens exteriör förnyad. Portarna i teak är de ursprungliga liksom kopparplåten vid takfot. Fönster (fönstersättning och fönsterindelning är lika ursprungligt men de nya fönstren är utvändigt beklädda med plåt), balkonger, plåt i fasad, takmaterial med mera har bytts ut. Putsen har numera en ljusare kulör och balkongfronterna har bytts ut från betongelement med frilagd ballast till mörkt röd plåt.

Spöksonaten 1 har renoverats under 2021-22. Nya fönster följer den ursprungliga indelningen, balkongräckena är släta plåträcken till skillnad från de ursprungliga i betong. De uppvuxna häckarna närmast fasad har kunnat sparas under renoveringsarbetena.

De indragna portarna med snickerier av teak är ett kännetecken för hela skivhusområdet.

Garagets norra gavel med inbyggnaden av rökgången till skorstenen.

Garageportarna, här till övre planet, är utbytta. Pannskorstenen har försetts med teleantennar.

Gaveln mot gatan. Fönstersättningen på bottenplanet vittnar om att våningen har en annan planlösning och funktion än övriga plan.

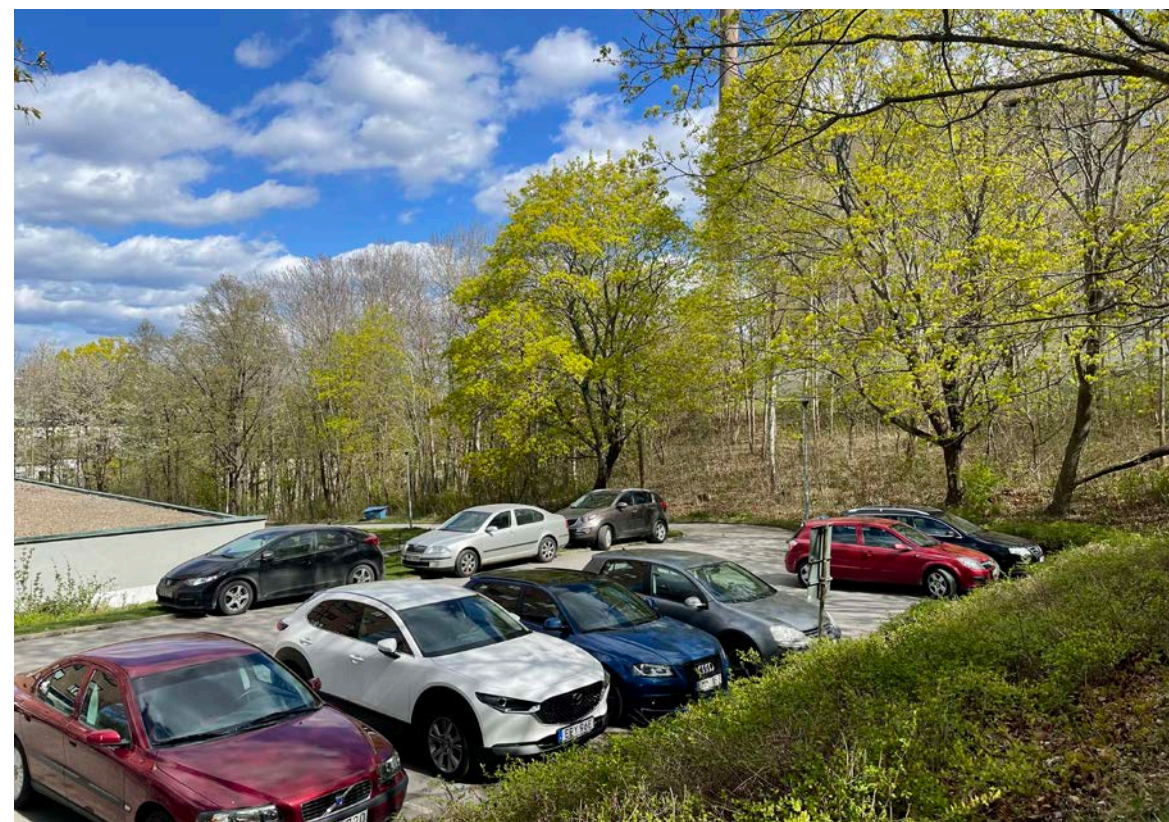
Spöksonaten 1 sedd från Gösta Ekmans väg med garaget i förgrunden och skorstenen i nära anslutning men med fristående verkan.

Slänten väster om garaget är grästäckt men övergår i ung lövvegetation och sly.

Gården mellan Spöksonaten 1 och 2 har en tydlig och sedan 1960-talet igenkännlig uppbyggnad med angöringsvägar närmast fasaderna, parkeringsyta utanför lekplatsen och gräsmatta innan slänten tar vid. De blå bodarna stod uppställda i samband med pågående renovering.

Slänten väster om Spöksonaten 1 sett med parkeringsplatser i kv. Advent i förgrunden.

KULTURVÄRDEN

HÄGERSTENS SUCCESSIVA UTBYGGNAD

Kulturvärdena som kan kopplas till planområdet kan sägas vara uppdelade i tre skikt med olika geografisk utsträckning.

På det övergripande planet är stadsdelen Hägersten särskilt intressant genom den successiva utbyggnaden som så tydligt speglar olika tiders ideal kring boende och stadsplanering. Till skillnad från de många stockholmska stadsdelar som planerats komplett i ett samlat grepp av Stockholms stadsbyggnadskontor var det här ett privat bolag som under lång tid höll i taktpinnen och i samverkan med sina egna utvalda arkitekter och staden gav en välplanerad stadsdel med tydlig struktur. Att det välkända arkitektkontoret Ancker Gate Lindegren under flera årtionden svarade för såväl stadsplaner som byggnadsritningar, även i Hägerstensåsen och Västertorp, är av särskilt intresse. Att samma arkitekter format såväl helhet och detalj och på så sätt förverkligat visionerna utan att något förloras på vägen gör att miljöerna blir synnerligen goda pedagogiska exempel på sin tids stadsplanering och arkitektur.

SKIVHUS I PARK – DET LOKALA I DET GLOBALA

I denna stadsdel är de sjutton skivhusen med Axelsbergs centrum och de två tunnelbanestationerna ryggraden. De länkar samman olika delar och svarar i hög grad för stadsdelens identitet.

Skivhusområdet är ett mycket gott exempel på hus-i-park eller stad-i-park, en grundläggande del av modernismens samhällsbyggande och en företeelse med global spridning. Som en motreaktion mot den traditionella, täta staden som dominerat stadsplaneringen både före och efter den modernistiska epoken, är pedagogiska och tydliga exponenter för denna motreaktion av stort historiskt värde. Lokala tolkningar av globala ideal röner också kulturhistoriskt intresse.

I Hägersten är det fråga om en tidig skivhusplan, utformad när entusiasmen för den nya hustypen var som störst, men att det dröjde längre till realiseringen p.g.a. ekonomiska och administrativa frågor begränsar denna del av kulturvärdet. Det sena 1950-talet var en synnerligen intressant tid i Stockholms stad och län med stadsbyggnadsprojekt där byggnader och grupper av byggnader gavs en skala och en skulptural verkan som varken funnits förr eller senare. I detta avseende tillhör dock inte skivhusen i Hägersten de främsta exemplen. I Nybohov och Marieberg uppfördes bebyggelse med mer unik karaktär och en mer imponerande verkan i stadsbilden. Hägerstens skivhus har genom att de inte är placerade i krönläge inte lika stor betydelse för stadsbilden sett på större avstånd som 1940-talsbyggnaderna vid Klubbbacken och på Hägerstensåsen.

INGA SKOLBOKSEXEMPEL MEN INTRESSANTA SÄRDRAG

Att skivhusen har ett stort husdjup och genomgående lägenheter endast på mitten begränsar deras byggnadshistoriska värde. De utgör inte de mest pedagogiska exemplen på hustypen, indragen och den rika fönstersättningen på gavlarna ger dock byggnaderna en särskild karaktär och unicitet.

Till områdets särdrag hör också den ovanliga parkeringslösningen med vidbyggda garagebyggnader. Bilismens utveckling under 1950- och 60-talen är märkvärdig i ett historiskt perspektiv och uttrycken för hur den yttrat sig inom skivhusområdet har vissaa kulturvärden.

Pannskorstenen inom Spöksonaten 1 har visst kulturvärde som fysiskt minne om 1960-talets dominerande energilösning, oljeeldning, och i någon mån som landmärke.

BYGGMÄSTARNA SOM SAMHÄLLSBYGGARE

Samhällshistoriska värden finns knutna till de sjutton skivhusen genom att de uppfördes av de många välkända byggmästarna varav flera ännu är verksamma. Här genomförde de en kraftsamling under miljonprogrammets dagar. Under den epoken var de i hög grad verksamma men har hamnat i skymundan bakom de allmännyttiga bolagen. Byggmästarfirmornas tradition av att satsa på påkostade material och gedigna utföranden, sprungna ur fenomenet att bygga för egen långsiktig, förvaltning finnsrepresenterad i teakportar, koppardetaljer och entréhallar. Långtgående samordning vittnar om tidens stordrift men också om ambitionen att skapa enhetlighet och kraftfull verkan i landskapet.

ENHETLIGHETEN DELVIS FÖRLORAD

Med tiden har den enhetliga gruppen kommit att uppvisa en allt större variation i fasadernas ytstruktur och kulör, fönster och balkonger. De karaktärsskapande betongfronterna och ädelputs i relativt enhetlig brun kulör är i flera fall ersatta. Några byggnader har kvar den ursprungliga bruna tonen som dock mörknat med åren av luftföroreningar.

Fröken Julie 1 ger god bild av ursprunglig kulör- och materialverkan. Byggnaden har kvar ädelputs, balkongfronter av betong med frilagd ballast och ursprungliga träfönster.

SAMBANDEN FÖRSVAGADE

Förtätningarna längs Stjernströms väg och Hägerstensvägen, från 2009 och framåt, har inneburit en inkilad, brokig bebyggelse som förvisso kan sägas vara en tydlig årsring men brokigheten och variationen bryter mot den konsekventa utbyggnaden tidigare.

Den visuella kontakten mellan skivhusgrupperna har försvagats avsevärt. De nyare byggnaderna har i någon mån minskat den fria karaktären i stadslandskapet och de ger inte ett lika pedagogiskt direkt brott mellan villakvarteren och skivhusen, två betydelsefulla årsringar i Hägerstens utbyggnad.

NYBYGGET HAR SÄRSKILDA PARKKVALITETER

I relation till de två punkthusgrupperna vid Hägerstens gård är Nybygget särskilt intressant genom den extra glesa strukturen som norrsluttningen gav upphov till. Det medför att Nybygget har tydligare parkkaraktär – något som här är särskilt utpräglat genom tydlig lövdominans och mjuka former i landskapet.

1950-talets planhandlingar vittnar om en fascination hos planerarna kring vilka unika boendekvaliteter som parkmiljön och utblickarna kunde ge. Till utblickar, kontakt med grönskan från både lägenheter och gårdar och till tidens generella fokus på goda boendemiljöer är såväl arkitektoniska som samhällshistoriska värden kopplade.

Ett annat inslag som förstärker hus-i-park-prägel i Nybygget är Gösta Ekmans väg, en angoringsväg i form av en säckgata med tidstypisk trädplantering som förstärker den säregna, grönskande karaktären. Byggnaderna har ytterst svag kontakt med gatan, ett modernistiskt särdrag som sällan är lika uttalat som här.

Skivhusen i Nybygget, särskilt de två i Spöksonaten, har en spännande relation till smalhusen vid Hägerstensvägen. Dels genom att samma arkitekt varit involverad med 30 års mellanrum, dels genom att de tillsammans visar på utvecklingen i ett begynnande folkhem och sedan i det fullt utvecklade välfärdssamhället. I vissa vinklar kan smalhusen och skivhusen betraktas samtidigt. De berättar om en markant standardökning ifråga om bostadsyta och bilinnehav men också om ett samhälle som planerades in i minsta detalj och som tog till allt storskaligare lösningar.

VÄRDEBÄRANDE KARAKTÄRSDRAG NYBYGGET

- Bebyggelsens planstruktur med en konsekvent riktning på huskropparna och stora avstånd mellan byggnadsvolymer.
- Inpassningen av byggnader och funktioner i det mjukt omformade parklandskapet.
- Den ursprungliga struktureringen av marken med angoringsvägar, lekplatser och parkeringsplatser.
- Den medvetna gröna inramningen av byggnader, parkeringar och lekplatser, åstadkommen genom häckar och träd.
- Nätet av gång- och cykelvägar genom parkytorna till angränsande miljöer, särskilt avseende formgivna inslag som trappor och räcken.
- Säckgatan Gösta Ekmans väg med ursprunglig uppbyggnad avseende körbanor, gångbanor och inramning med gräs och planterade lönnar.
- Gatans sträckning som är anpassad till terrängen och gatans relation till byggnaderna.
- Skivhusens enhetliga utformning.
- Skivhusens karaktärsdrag - indrag i volymer, fönstersättning, nätta takavslut, indragna portar av teak, inslag av koppar.
- Pannskorstenen som vittnar om ursprunglig uppvärmningsteknologi och utgör ett landmärke.

Foto s.45: Drönarfoto som visar relationen mellan gårdsmarken och naturmarken norr om Spöksonaten.

FÖRUTSÄTTNINGAR FÖR FÖRÄNDRING

SE TILL ÅRSRINGARNA

Hägersten har en utpräglad karaktär av att vara utbyggt i lätt avläsbara, sammanhållna etapper, starkt karaktäristiska för sin tillkomsttid. Denna läsbarhet och de pedagogiska dimensionerna i stadslandskapet är inte bara av akademisk betydelse, det etappvisa stadsbyggandet har resulterat i en välordnad och strukturerad del av Stockholm.

Förtätningarna under 2000-talet och 2010-20-talet är geografiskt sammanhållna och bildar på så sätt en årsring. Tidens tankar om stor variation och stadsmässighet samt svagare styrning från staden har resulterat i en betydligt spretigare bebyggelse sett till volym och utformning. Förtätningarna har gjorts i utkanterna av Nybygget men har egentligen inte berört bebyggelsen inom någon grupp. Förskolan inom Oväder 2 kan sägas vara ett undantag men den är till typ och placering lätt att skilja ut från de omgivande skivhusen.

När tillägg inom Nybygget studeras är det av vikt att reflektera över hur nya byggnader förhåller sig till 2000-talets tillägg.

SPECIELLA, GRÖNSKANDE OMSTÄNDIGHETER

När man nu söker förtäta inom Nybygget, i närmare anslutning till skivhusen, måste det göras med stor medvetenhet om förutsättningarna inom området. Nybygget är en särpräglad miljö med få motsvarigheter i länet. Här är det fråga om hus-i-park från den planeringsideologins viktigaste år; när de internationella idealen kunde fullföljas i Sverige. Den glesa bebyggelsestrukturen ger ett luftigt stadsrum med intensivt närvarande grönska. Förtätning bör inte ske på bekostnad av den mer karaktärsfulla grönskan, dvs äldre och större ädellövträd, nya bebyggelselägen bör istället sökas där grönskan är yngre och har mindre upplevelsemässiga kvaliteter.

BEAKTA BEFINTLIGA BOENDEKVALITETER

Utblickar från befintliga byggnader bör beaktas, att man på 1960-talet tilläts bygga i en norrslutning med delvis bristfälliga dagsljusförhållanden var mot bakgrund av att miljön erbjöd så goda utblickar från lägenheterna. Dessa tankar bör ses som kulturhistoriskt motiverade att ta hänsyn till också på 2020-talet. Överlag bör förslaget vara lyhört mot den goda boendemiljö och den omsorg om de boende som stod i fokus när området bebyggdes.

Även vad gäller nya byggnader bör de principer och utgångspunkter man hade på 1950-talet om dagsljusstillgång, utblickar och kontakt med park och natur inspirera. Exempelvis bör vridning av huskroppar studeras ingående för att optimera kvaliteter i boendet.

FÅ FÖREBILDER

Vilka byggnadsvolymer, höjder och hustyper som är bäst lämpade att förtäta en miljö som denna är svårt att uttala sig om. Det finns få referenser att studera och utvärdera och inga givna svar på frågan. Ett viktigt medskick är att nya byggnader i detta sammanhang bör vara tydligt urskiljbara från de befintliga så att det inte råder någon tvekan om vilka byggnader som hör till den ursprungliga, kulturhistoriskt intressanta stadsplanen.

Bebyggelsestrukturen är helt baserad på skivhuset. Man har precis lämnat 1950-talets punkthusbyggande och tagit ett steg till en ny hustyp som idag är ett starkt kännetecken för 1960-talet. Mot den bakgrunden skulle det vara märkligt och historiskt olämpligt att bygga punkthus av den typen som uppfördes årtiondet innan. Punkthus har dock stora företräden då det kommer till byggande i kuperade lägen och då man vill spara topografi och vegetation. Eventuella tillkommande byggnader i denna kategori bör dock ha en volymhantering och utformning som väsensskilt avviker från 1950-talets punkthus.

PASSA IN BYGGNADER I PARKLANDSKAPET

En framgångsfaktor bör vara att istället för att leta alltför många beröringspunkter med befintliga hus istället fokusera på hur man bäst passar in byggnader i park- och naturlandskapet. Byggnader som tydligt bejakar och förhåller sig medvetet till topografi, träd och grönska har större möjligheter att bli tillägg och tillskott i miljön.

Hur byggnader landar i marken är i detta avseende en avgörande fråga. Skivhusen placerades inte in i landskapet med kirurgisk precision och följsamhet till topografin, de långa byggnadskropparna krävde bl. a. mjuka uppfyllnader i landskapet. Strävan bör vara att minimera sådana insatser och att göra dem på liknande sätt som på 1960-talet.

Även ifråga om byggnaders material och kulör bör samverkan med parkmiljön stå i fokus. Såväl miljöns karaktär av lummig grönska under sommarhalvåret som grenverkens nedtonade färgskala bör tas med i beräkningen.

BEHÅLL ETT ÖPPET GATURUM

I planeringen måste man också förhålla sig på ett medvetet sätt till Gösta Ekmans väg och det gröna gaturummet. Nya byggnadskroppar bör inte slentrianmässigt orienteras längs eller för nära vägen. Att söka tillföra stadsmässighet eller stads-kvaliteter av sentida, urban karaktär där den täta staden är förebild, är från kulturmiljösynpunkt fel väg att gå. Däremot kan det i en avvägning mellan att bevara värdefull grönska och parkkvaliteter samt utblickar å ena sidan och den tidstypiska gatumiljön å den andra vara så att det väger över till förmån för att orientera nya byggnader närmare Gösta Ekmans väg.

TYDLIGT FÖRHÅLLNINGSSÄTT TILL TRAFIK OCH PARKERING

Även om befintliga byggnader uppfördes under bilismens glansdagar och bilen har en given plats i den befintliga strukturen måste området betraktas som relativt modest i detta avseende. I många samtida områden möter bebyggelsen omgivningen med stora markparkeringar längs gatorna och med pliktskyldig grönska som mjukar upp. Här är parkeringsplatserna små, ordentligt integrerade i det gröna och inte på något sätt dominerande. Detta intryck bör bestå i görligaste mån. Tillkommande parkeringslösningar bör ta inspiration av de befintliga och förläggas där de påverkar helheten som minst.

Nya angöringsvägar kan påverka parkkaraktären negativt och bör minimeras. Det är en fördel om befintliga angöringsvägar kan utnyttjas så långt möjligt.

PÅVERKAN INTE ENDAST LOKAL

Stadsbildsmässigt måste också vägas in att skivhusen i Nybygget har viktiga historiska och visuella samband med sina samtida likar i Hägerstens gård, kvarteren Förgyllda bågaren vid Selmedalsvägen och Gubben Noak vid Hägerstens allé och Selmedalsvägen. De visuella sambanden bör inte påverkas negativt i någon större utsträckning eftersom de redan försvagats av 2000-talets förtätningar.

Skivhusen i Spöksonaten är också exponerade och tongivande sett från punkter i nordost, inom stadsdelen Aspudden, och ses då ihop med punkthusgruppen vid Bokbindarvägen på Hägerstensåsen. Här är det viktigt att beakta helheten där samtliga befintliga byggnader ingår i grupperingar av likartade hus och har en dov kulörverkan.

En särskild fråga är nya byggnaders relation till pannskorstenen som dels har kulturhistorisk betydelse, dels har en stadsbildsverkan och bidrar till orienteringen.

EN IDÉ SOM TÅL ATT UPPREPAS?

Inom ramen för planarbetet bör det översiktligt utvärderas om den arkitektoniska idén eller förslaget kan tillämpas på andra håll inom Nybygget eller Hägerstens gård. En spretig och splittrad förtätning inne i skivhusstrukturen kan på sikt ge långtgående negativa konsekvenser för kulturmiljö och stadsbild. Konsekventa tillägg av få typer kan minimera dessa konsekvenser.

I planarbetet är det väsentligt att analysera var parkkvaliteterna är störst med avseende på trädens art ålder, solljus, nyttjandegrad och skönhetsaspekter. Hur nya byggnader påverkar utblickar - och vilka utblickar som kan erbjudas nya lägenheter - är också centrala frågor att utvärdera.

KÄLLFÖRTECKNING

TRYCKT LITTERATUR

Ahlborn, Kenneth / Arnell, Håkan. Smalusland - En bilderbok om Västberga Hägerstensåsen
Västertorp. Höghus förlag 2001

Stenstäderna: ett återbesök. Höghus förlag 2011

HISTORISKA KARTOR OCH BILDER

Ekonomisk karta över Sverige, Flygfotografering verkställd 1950. Rikets allmänna Kartverk

Digitalt museum, <https://digitaltmuseum.se/>

Flickr, <https://www.flickr.com/>

Plankarta över Stockholms stad med omnejd, upprättad åren 1917-22, Kartblad Äppelviken.
Stockholmskällan

Plankarta över Stockholms stad med omnejd, upprättad åren 1917-24, Kartblad Fridhem.
Stockholmskällan

Stockholmskällan, <https://stockholmskallan.stockholm.se/>

ARKIV

Stockholms stadsbyggnadsnämnds arkiv

Tyréns Sverige AB

Tel: 010 452 20 00
www.tyrens.se

Säte Stockholm
Org.Nr: 556194-7986

TYRÉNS